Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 180 (12570) | 1984 чылдың август 4, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 көп.

Хоорайның тугунда—орден

УЛАН-УДЭ, август 3. (СЭТА). Революсчу шимчээшкинге хоорайның ажылчы чонларының ачы-хавыяазы, Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында немец-фашистиг эжелекчилерге удур демиселге салыышкыны база ажыл-агый болгаш культура түргузуушкунунга чедиишкиннери дээш Улан-Удэ Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаннаткан.

Партияның хоорай комитединиң болгаш улус депутаттарының хоорай Совединиң партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери-биле кады эрттирген, ол бедик шанналды тыпсырынга тураскаткан байырлыг хуралы ацаа болган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозуну эш К. У. Черненконуң башкадыр хуралдың хүндүлүг президиумунга улуг кедүрлүүшкүн-биле соңгаан.

СЭКП ТК-ның секретары Н. И. Рыжков чыылганнарга чылыы-биле уткуттурган болгаш чугаазынга шаңнал дээш хоорайның чурттакчыларынга СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-нин Дээди Совединиң Президиумунуң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң өмүнээзинден байыр чедирген. Байырлыг хуралдың киржикчилеринге, Совет Бурятияның бүгү ажылчы чоннарынга СЭКП ТК-ның Чиигине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. У. Черненконуң изиг байырын болгаш чаагай күзээшкиннерин ол дамчыткан.

Улан-Удэге орден тыпсын турар бо үе төөгүлүг деп, оратор чугаалаан. Партияның ленинчиишкитки болгаш даштыкы политиказын совет улус бир деминг болгаш изин-биле деткип турар. Шалыпчы ажылы-биле, массаларның чогаадыкчы инициативазы-биле партияның XXVI съездизиниң, СЭКП ТК-ның ооң соонда болгулаан Пленумнарының төөгүлүг шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш чүткүлдүү-биле онуң хүн бүрү бадыткап турар.

СЭКП-ниң эөлчиглиг XXVII съездизинге белеткелдиң үезинче бистиң партиявыс болгаш чурттувус политиктиг болгаш күш-ажылчы улуг кедүрлүүшкүнүнүң байдалынга кирип турар. Партия Программазының чаа эдилгезиниң, чурттуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң перспективада кол утпаныышкыннарының ажылга ам чоруп турар.

Хоорайның эрткен оруун сайгарып тура, Н. И. Рыжков беш чылдың даалгаларын боттандырарынга Улан-Удэниң ажылчы чоннары төлептиг салыышкынын киирип турар дээрэни демдеглээн. Ынчалза-даа будүрүлгениң улам ынайгы өзүлдезиниң, ооң ажыктыын бедидериниң курлавырлары ам-даа улуг, оларны эң долузу-биле ажыглаар херек.

Ол ийиги беш чылда хөгжүлдениң перспективаларын тодарадыр талазы-биле ажыл республикада амгы үеде чоруп турар. Бурятияның экономиказының чедиишкиниг хөгжүлдезинден ооң даартагы хүмү, улус ажыл-агыйының чаңгыс аай комплексизинге салыышкыны хамаарыжыр.

Улан-Удэни Күш-ажылдың Кызыл Тук орден-биле шаннаар дугайында ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыын Н. И. Рыжков номчаап, шаңналды адыш-часкаашкыныын үделгезе-биле хоорайның тугунга кадап берген.

Төрээн чурттуң бедик шаналды дээш өөрүн четтиргенин хуралга чүве чугаалааннар илергейлевишаан, коммунистиг түргузуушкунунуң херээнге бүгү күжүн хоорайның ажылчы чоннары бээр дээрэни СЭКП ТК-га болгаш Совет чазакка бүзүреткеннер.

ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР

Редакция почтазының элээн кезии парлаттынган материалдарга хамаарыштыр номчукчуларның чагаалары, албан ёзузунуң харыылары болуп турар. Ол чижектиг түүлдерни четтиктейн манап, сонуургал-биле номчуп турары билдингир. Ол дээрге бистиң парлалгавыстың организачы, суртаалчы ажылының боттуг херечизи болгаш экономика, культура, хөй-ниити амыдыралга салдар чедирип турарының бир көскү демдээ.

Массалыг информацияның дээштиин чедип алырының талазы-биле сагыш салыышкын парлалгага партийжи удуртулганың кол өзээ болуп турар. Дараазында фактыны көрээли. Партияның 1919 чылда эрткен VIII съездизиниң резолюциязында мынча деп демдеглээн: «Солун арнынга шүгүмчүлетиен нижилер, албан черлери эң кыска хуусаанның дургузунда шын эвес деп медээлээни азы частырыгларны, четпестерни эткениниң дугайында харыыны олла солунга бээр ужурлуг». СЭКП ТК-ның «Идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажылды улам ыңай экижидериниң дугайында» доктаалында болгаш партияның өске-даа документилеринде ол дугайын база чугаалап демдеглээн.

Мында чугаа болза чогуур үезинде болгаш ажыл-херекчи ёзу-биле үндезинниг фактыларны чүгле кичээнгейлиг көөр эвес, а харын ук четпестерни дарый чайладыры, эдериниң дугайында чоруп турар. Ол дээрге партияның болгаш күрүнениң хүн бүрүде чайгылыш чок негелдези. Парлалганың материалдарын ынчаар көрүп турарында ниитилел-политиктиг ханы утка сиңген.

Күш-ажылдың будүрүкчүлүүн бедидериниң дугайында, хумагалал болгаш камналга айтырыын чугулалап көдүргеи шүгүмчүлелдиг чагаалар бо чылдың ийиги кварталында «Шын» солуннуң почтазынга хөй келген. Ол чагаалар-биле кандыг ажылдарны чорутканыл? Бир кезиин хынаан, чагаа изи-биле чораан соонда, парлап үндүрген. Үнген шүгүмчүлелдиг материалдарга харыылар кээп турар. Элээн хөй чагаалар солунга парлаттынмаза-даа, оларны партия, совет органнарже, министерствелер болгаш ведомстволарның удуртукчуларынче, партюмнар, партбюролар секретарьларынче, будүрүлгелер, совхозтар, албан черлери болгаш организациялар удуртукчуларынче ук черлерге дарый хемчег алыры-биле чоруткан.

Ёзу барымдаалаан, ужур эдерген харыыларның саны кызырлып турар. Чижээлээрге, машина-техниканың артык кезектерин шыгжап база ажыглап турарында четпестер «Найырал» совхозта барын шүгүмчүлээн материал солуннуң почтазынга келген. Улуг-Хем райкүүскомунуң көдээ ажылагый будүрүлге эргелели дараазында харыыны чоруткан: «Шүгүмчүлелде кирген фактылар хыналда үезинде бадыткаттынган. Артык кезектерни шыгжаар болгаш кадагалаар талазы-биле харыысалгалыг ажылдакчыларга административтиг хемчегларни онаагаи. Совхозтуң төп салбырының складтарынче артык кезектерни киирген. Ону ажыглаарының, кадагалаарының үчёдүн экижиткен».

Кадрларны ажылга шын шилип алыр, оларның харыысалгазын бедидер талазы-биле хемчегларни ап чорударының чугулазын нөдүрген чагаалар эвээш эвес. Ылаңгыя чырыдыышкын шугумында ажылдап турар ажылданчыларның кижизидилге ажылынга ролюнуң бедип турарының дугайында чүүлдер элээн келген. Бо хүннерде, чижээ, Тес-Хем районнуң чаа өөредилге чылынга белеткелинде база кадрлар-биле чамдык четпестерниң дугайында чагааны Чырыдыышкын министерствозунче хемчег алыры-биле чоруткан. Чагааның изи-биле хыналда чорудар тускай комиссияны министерство тургускан.

Ынчалза-даа солунга үнген шүгүмчүлелдиг материалдарны чүгле медээ кылдыр хүлээп алыр, ону херекке албас, дорт харыы бээринден ойталаар, харыыны саададыр, ол хамаан чок шүгүмчүлелдиг материалдарның авторларынга таарзынмас чоруктар ам-даа бар. Чижээлээрге, июнь 29-та «Партийжи даалгалар», июль 18-те «Дайынчы арга-шинээзин бедидер» деп мурнуку чүүлдер «Шын» солунга үнген. Ол чүүлдерниң кайызында-даа Сүт-Хөл районда парторганизацияларның ажылында чамдык четпес талаларны шүгүмчүлээн. Аңаа харыыларны чорударының дугайында чагааларны СЭКП райкомунче чоруткан. Ынчалза-даа оон келир ужурлуг харыы ам-даа саадап турар. «Чадаглаан электриктер» деп шүгүмчүлелдиг материал июнь 26-да солунга үнген. Аңаа харыыны бээри-биле чагааны ол черже ол-ла хүн чорутнан, сураг барган. Барыын-Хемчик, Сүт-Хөл база Тожу райкүүскомнары «Шынга» харыыларны чамдык таварылгаларда саададып турар.

Чагаага кичээнгей чок чорук, ооң изи-биле хемчег албазы четпестерни болгаш частырыгларны дарый чайладырынга шаптыктыг, тус черге шиитпирлеп алыр ужурлуг айтырыгны чамдыкта үстүкү органнарга барып чаргылдажыр ужурга чедирип турар.

Чагаалар-биле ажыл — кижилер-биле ажыл. Чагаа, бижик-биле ажылдап турар кижилерниң харыысалгазын улам бедидеринче партия организациялары кичээнгей салыр хүлээлгелиг. Шүгүмчүлелдиг медээлерниң хыналдазын ханы база саадал чокка, айыттынган хуусаада сайгарарын хандырары-биле ооң контролюн шыңгыырадыры негеттинип турар. Ол харыысалгалыг ажылды душнан-на кижиже чаа кагбайн, ону шиитпирлептер эрге-хүлээлгелиг ажылдакчыларга даандырары чугула.

Партия, совет болгаш ажыл-агый органнарының удуртукчуларының хүлээлгези —ажылчы чоннарның чагааларынга, оларның хереглелдеринге болгаш негелделеринге сагыш човангыр чоруктуң үлегерин көргүзери, кээп турар почтаны хүн бүрү кичээнгейге алыры болгаш ону ханы аналиэтеп көөрү. Кайы-бир участокта байдалды эки билип алырынга, ажыл-херекти будүреринге чогумчалыг хемчеглерни алырынга ол ажыл дузалаар.

Ажылчы чоннарның идепкейин бедик үнелээри, ажыктыг эрга-сүмени база шүгүмчүлелдиг санал бүрүзүнге кичээнгейлиг хамаарылга парлалганың дээштиинге дорт салдарлыг.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Пассажирлерни хандырар талазы-биле транспорттуң ажылын улам ыңай экижидер дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозу ээлчеглиг хуралынга чугаалажып көрген.

Эвилелдешкен бүгү республикаларга, крайларга болгаш областарга ниитилиг транспорту беш чылдың эрткен чылдарында улам ыңай хөгжээнин хуралга демдеглээн. Демир-оруктарның, метрополитеннерниң, хоорайлар болгаш көдээ маршруттарның чаа шугумнарын ажыглалга киирген. Чаа вокзалдарны, деполарны, автобус станцияларын туткан, транспорт парыгы амгы үениң поездилери-биле, автобустары, троллейбустары, трамвайлары-биле четчелеттинген.

Ынчалза-даа транспорттуң ачы-дуза чедирилгезинге чоннуң хереглелдери амдыызында чедир хандыртынмайн турар. Транспорт шимчээшкиниинин графиктериниң үрээшкиннери бар болуп турар, тайылбырынформация болгаш контрольревизор албаннарының ажылы кошкак тургустунган. Пассажирлерни поездилерге болгаш вокзалдарга хандырып турарында, хоорай транспортунуң ажылында болгаш көдээге чоннуң аргыштырып турарында улуг четпестер бар. Бо бүгү четпестер болза, транспорт болгаш өске-даа чамдык министерстволарының удуртукчулары, чер-черниң партия болгаш совет органнары пассажирлер аргыштырарынче кичээнгейин кошкатканының, ооң социал ужур-дузазын чедир үнелеп көрбейн, пассажир транспортунуң ажылын тодаргай организастаар, ооң будүрүлге-техниктиг базазын хөгжүдер, пассажирлерни аргыштырарының культуразын бедидер дугайында сагыш салыышкынны четпес илергейлеп турарының түннели болуп турар.

Пассажирлер аргыштырарын организастаарынга ёзулуг корум-чурумну болгаш сагылгачурумну тургузар талазы-биле чер-черге шиитпирлиг хемчегларни алырын хамаарышкан министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчуларынга, партия болгаш совет органнарга Политбюро дааскан. Транспорттуң бүгү хевирлериниң таарымчалыг ажылдаарын хандырар, транспорт организацияларының будүрүлге-техниктиг базазын быжыглаар, шимчээшкинни башкарарының болгаш билеттерни садарының автоматчыткан системаларын шингээдип алырын дүргедедир талазы-биле хемчеглерни айыткан. Транспортка кадрларны четчелээринче болгаш быжыглаарынче, чолдачыларның, үдекчилерниң, диспетчерлериниң болгаш ажылчы чоннарны хандырарыбиле холбаалыг өске-даа ажылдакчыларның күш-ажылының база амыдыралының байдалдарын экижидеринче онза кичээнгейни угландырган.

Пассажир транспортунуң ажылын кошкаш дивес контрольга алыр, чоннуң эптиг болгаш үзүктелиишкин чок хандырары дээш негелдеш доктаамал бедидер, транспорт будүрүлгелериниң, партия, профэвилел болгаш комсомол организацияларының күжениишкиннерин социалистиг чарышты хөгжүдеринче, кадрларның идей-политиктиг кижизидилгезин сайзыраңгайжыдарынче, даандырган ажыл-херек дээш оларның харыысалгазын күштелдиреринче угландырар сорулганы партия комитеттериниң мурнуга салган.

Автоматчыткан төлевилээшкин системаларын кылыр болгаш оларны улус ажыл-агыйынга ажыглаар талазы-биле ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң белеткээн хемчеглерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп санаан. Айыткан хемчеглерни боттандырары төлевилелдерни ажылдап кылырының хуусаларын кызырар, төлевилел болгаш төлевилел-конструктор ажылдарының шыларын база техниктиг дениелин бедидер, а ол ышкаш аңаа ажыглап турар материал, энергетика болгаш күш-ажыл курлавырларының элээн улуг камналгазын хандырар арганы бээр.

Тюмень область Ямбургскиниң газ конденсаттыг черии ажыглалга киирерин хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында доктаалды СЭКП ТК болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели хүлээп алган. Эртемниң болгаш техниканың эң чаа чедиишкиннерин, а ол ышкаш бойдусту камгалаар талазы-биле хемчеглерге холбаштыр будүрүлге чорудулгаларын автоматчыдарын база механизастаарын калбаа-биле шиңгээдирип ажыглавышаан, газ конденсады бар черии ажыглап эгелээрнин дүргедедир сорулга салдынган. Газ тывыш черлериниң болгаш газты комплекстиг белеткээр установкаларның, демир-орук шугумнарының болгаш автомобиль оруктарының, чуртталга бажыңнарының болгаш социал-культура база амыдырал ужур-дузалыг объектилериниң тудуун хандырарын хамаарышкан министерстволарга болгаш ведомстволарга дааскан.

Герман коммунистиг партияның Даргазы Г. Мис-биле эштер М. С. Горбачёвтуң болгаш Б. Н. Пономарёвтуң ужуражыышкынының түңнелдерин СЭКП ТК-ның Политбюрозу чүүлдүг деп көрген. Немец ажылчын шимчээшкининиң эң эки чаңчылдарын үргүлүлеп турар Герман компартия-биле совет коммунистерниң өскерлиш чок эң-сеткил каттыштырылгазы, монополияларның, империализмниң болгаш реваншизмниң күштериниң кара туразында хөделиишкиннеринге удур ооң шиитпирлиг демиселинии чугулазын онзалап демдеглээн.

Грек республиканың парламентизиниң даргазы И. Алеврас баштаан парламент делегациязы-биле беседаларның дугайында эштер Н. А. Тихоновтуң болгаш В. В. Кузнецовтуң информациязын чугаалажып көрген. Чаңчыл болган совет-грек найыралдыг харылзааларын чайгылыш чок халыыладырга сеткил ханыышкынын Политбюро илергейлээн болгаш бистиң улустарывыстың, тайбынның болгаш делегейниң айыыл чок чоруунуң эрге-ажыктарынга бараан кылдыр политиктиг, экономиктиг болгаш культура талазы-биле кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа быжыглаарынче Совет Эвилелиниң чүткүлдүүн бадыткаан.

Чамдык өске-даа айтырыгларны СЭКП ТК-ның Политбюрозуның хуралынга чугаалажып көрген болгаш ол талазы-биле шиитпирни хүлээп алган.

РСФСР-де чурттап турар хөй уруглуг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында

ССРЭ-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Ол болгаш ооң хөй уругларны төрээн болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» атты тывыснышаан, «Маадыр-ие» орден-биле шаннаары болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Полина Сыратовна **Довут** — «Чодураа» совхозтуң ажылчыны, Тес-Хем район.

Часкым Даваевна **Куулар**— «Октябрь 30 чылы» совхозтуң ажылчыны, Сүт-Хөл район.

Чечен Хунаевна **Мөнгуш** — ажылчын, Өвүр район.

Шурумаа Майдыровна **Салымчан** — «Мөген-Бүрен» совхозтуң ажылчыны, Мөңгүн-Тайга район.

Анай Сундуевна **Сарыглар** — «Алдан-Маадыр» совхозтуң ажылчыны, Сүт-Хөл район.

Юлия Биче-ооловна **Шөжүү** — ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны, Мөңгүн-Тайга район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы К. ЧЕРНЕНКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль.
1984 чылдың июль 23.

КВАРТАЛ ТҮҢНЕЛИ-БИЛЕ

«Совет Тыванын 40 чылынга—шалыпчы 40 неделя» деп чарышта Кызыл районнуң үлетпүр будүрүлгелери долузу-биле киржип турар. Оларның араазында чарышты түңнээн. Үлетпүр болгаш коммунал-амыдырал будүрүлгелериниң аразындан ийиги кварталда социалистиг чарыштың бирги черии эзът-сөөк далганы будүрер заводтуң коллективи ээлээн. Ол коллектив үлетпүр продукциязын будүрериниң хемчээлин 122,2 хуу күүсеткен.

Кызыл райпозу бараан саарылгазының планын 106,7, белеткелдинн — 105,2, хлеб быжырарын 101,7 хуу күүсеткеш, тиилекчи болуп үнген. Тудуг организациялары кол херээлиг ажылдар планын 103,5 хуу боттандырган. Ылаңгыя «Тыва көдээ тудуг» трестиң № 1317 КМК-зы эки ажылдаан. Бо КМК-ның коллективи тудуг-монтаж ажылдары кылыр планын 113,9 хуу күүсеткен. Од организация база бирги черии чаалап алган. Чылда 1176 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын бригада керээзи-биле кылыр планын 529,1 муң рубльге боттандырган.

Бригадир В. Н. Шошинге удурткан 9 кижи составтыг бригаданың эки ажылдаанын демдеглээн. Коллектив кежигүннери чуртталга бажыңнары тударының планнарын 113,9 хуу күүсеткен. Николай Хаджиевке удурткан бригада ийиги кварталдың будүрүлге планын 160 хуу чедирген. «Тыва септелге тудуг» трестиң Каа-Хемде септелге-тудуг участогу күрүне планнарын күүседир талазы-биле багай эвес түңнелдерни чедип ап келген. Тудуг бригадаларында А. И. Петров М. М. Андрусенко, бригадирлер В. А. Елистратов, Н. М. Исаев ышкаш мурнакчыларның саны көвүдеп турар. Олар ай, квартал планнарын үргүлчү ажыр күүседип келгеннер.

Бүгү тудуг организациялары күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң онаалдазын күүседип алганнар. Районнуң күш-ажылчы коллективтери Совет Тыванын 40 чылынга уткуштур алган хүлээлгезин күүседир дээш ажылдап турарлар.

В. ГАВРИЛОВА.

КӨДЭЭ АЖЫЛ-АГЫЙ ИНСТИТУДУ:

баштайгы студентилер

Красноярскиниң көдээ ажыл-агый институдунуң Тывада салбырының — чурттуң база бир дээди өөредилге черииниң — Совет Тыванын 40 чыл оюнуң будүүзүнде ажыттынып турары Ленин болгаш Октябрь Революциязы орденнерлиг автономнуг республиканың төөгүзүнде база бир чаа чүүл. Ук дээди өөредилге чери Кызыл хоорайның мурнуу талазында, Сельхозтехникумнуң өөредилге-будүрүлге курстары турган бажында тургустунган.

Өөредилге черинче кирериниң баштайгы шылгалдалары аңаа августуң ийиде эртнен. Ол хүн «Шынның» корреспондентизи аңаа барып, шылгалда дужаап турар аныяктар-биле болгаш башкылар-биле ужурашкан.

Владимир Сат —«Коммунизмче орук» совхозтуң зоотехниги:

— Кызылдың көдээ ажылагый техникумун дооскаш, беш чыл зоотехниктедим. Эвээш-биче дуржулга бар-даа болза, дээди эртем чокта, ченинң негелдезинг ёзугаар чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаары берге-дир. Ынчангаш дээди өөредилге черииниң маңаа ажыттынганынга өөрүп турмен. Баштайгы шылгалданы «дөрткө» туттум.

Жан **Допчаа** — халашкан далайжы:

— Ада-ием «Х Улуг хурал» совхозта ажылдап турар. Ынчангаш көдээ ажыл-агый талазы-биле эртем чедип алырын күзеп чордум. Олче бир херии базым — бо институттуң мында ажыттынганы. Баштайгы демдээн «үш»-даа болза, ыяап-ла кирип алыр дээш тутчур мен.

Светлана **Хургум-оол** —Кызылда медсестра:

— Көдээ ажыл-агыйны хөгжүдеринче партия болгаш чазак кажангызындан-даа улуг кичээнгейни салып турар. Бо дээди өөредилге черии ажыткаиы безии ооң бир бадыткалы-дыр. Ынчангаш маңаа өөренирин болгаш көдээге ажылдаарын шиитпирледим.

Баштайгы хүн шылгалда туткан улустан Таңдының Дүрген школазын эртken чылын дооскан Татьяна Жаворонкина, «Большевик» совхозтуң чолаачызы Монгуш Кочаажап, «Сүт-Хөл» совхозка хойжулап турган Борис Сарыглар, Хандагайты школазын бо чылын дооскан Амыйлаң Айлаң болгаш ооң-даа өскелер макталды чедип алган. Айлаңның ачазы-даа, авазы-даа «Коммунизмче орук» совхозтуң трактористери.

Институтта бо чылын ийи факультет ажыттынган: зооинженерлериң болгаш эртемден агрономнарның. Кайызынга-даа 50—50 студент хүлээп алыр. А билдиринишкиннер 230, ам-даа немежип турар. Ынчалзажок баштайгы хүн химияга 60 кижиден 41 кижи, а биологияга 60 кижиден чүгле 22 кижи шылгалда тудуп шыдаан. Ылаңгыя школаларның бо чылгы доозукчуларының белеткелиниң кошкак боон турарын бо шылгалдалар хереченлеп турар.

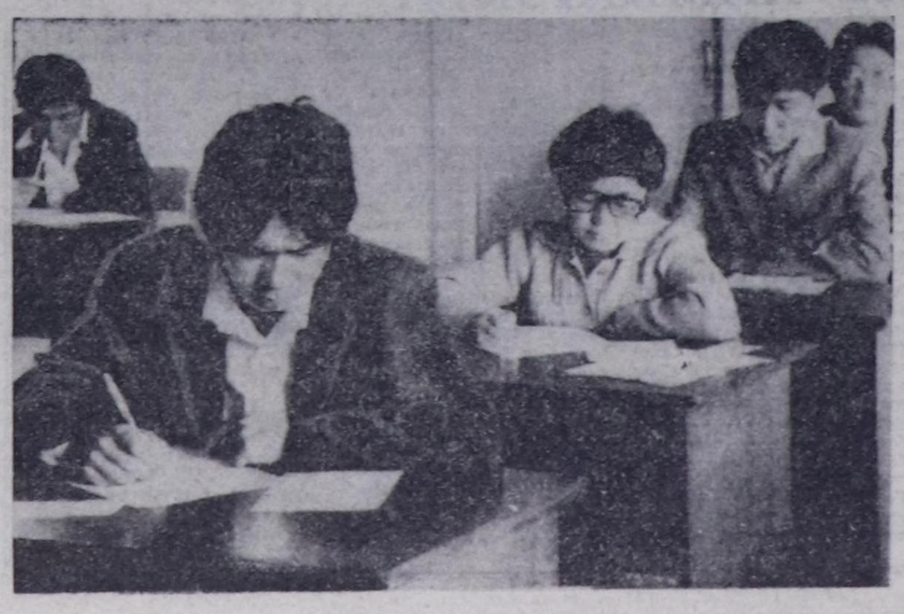
Институтка дараазында механизация, экономика факультеттери, белеткел болгаш ботөөредилге салбырлары база ажыттынар. Боду тараа тарыыр, мал өстүрер өөредилге ажыл-агыйлыг болур. Машина-техника-биле, өөредилге материалдары-биле болгаш башкы кадрлар-биле бүрүн хандыртынар. Амдыызында ында эртем кандидаттары беш, өскелери дуржулгалыг башкылар.

— Амдыызында хол-даяң бис. Ном-дептер туржук бижиктагар саазыныы безин ооң-моон диленип ап тур бис. Кабинеттерии ам дериир. Ажыл улуг—деп, ректор Сонгүкчү Мөңгүш чугаалады.

Ажылдың улуу шын, ынчалзажок кол чүве—база бир дээди өөредилге черинин ажыттыганы: кымга-даа эртем херек.

К. ЧООДУ.

ТӨЛЕПТИГ УТКУУР БИС

Барыын-Хемчик район Советиниң доктаамал комиссияларының, депутат бөлүктериниң болгаш постуларының хүн бүрү ажыл-херектериниң төвүнде СЭКП ТК-ның апрель (1984 ч.) Пленумунуң шиитпирлери», болгаш 1984 чылдың база 11-ги беш чылдың планнары, социалистиг хүлээлгелерни күүседириниң айтырыглары туруп турар. Район, хоорай, суур, кодээ Советтериниң сессияларынга хүлээлгелерни күүсеттиниң турарының болгаш районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң өске-даа чугула айтырыгларының дугайында доктаамал чугаалажып келген.

Район Советиниң күүскомунуң чоокта чаа болган хуралынга Совет Тываның юбилейин төлептиг уткуур талазы-биле республиканың социалистиг чарыжының эгелекчилери — Шекпээр кодээ Советиниң база «Барлык» совхозтуң удуртукчуларының информациялары база дыңнаан. Ап чоруткан хемчеглер чамдык эки түңнелдерни берген. Бо чылдың баштайгы чартыында районнуң үлетпүр бүдүрүлге черлери бараанныг продукция бүдүрериниң планнарын 108,7, а ону саарарының планнарын 106,8 хуу күүсеткен. В. И. Ленин аттыг «Тыва дагдугу» комбинат, районнуң ыяш ажыл-агыйы, хлеб заводунуң коллективтери дээре көргүзүглерни чедип алганнар. Бо чылдың эрткен 6 айының планын районнуң кежээлиг тудуг организацияларыд шуптузу күүседип шыдаан. Ылангыя «Тыва кодээ тудуг» трестиң Кызыл-Мажалыкта № 741 КМК-зының, бот-орулга-чарылгалыг септелге-тудуг участогунуң коллективтери деп-дески ажылдап, чартык чылда тудуг-монтаж ажылдарының планнарын тус-тус 111,3 база 122,3 хуу боттандырган.

Район ниитизи-биле үүрмектеп садар бараан саарылгазының алды ай планын 100,5 хуу күүсеткен. Районнуң хереглекчилер ниитилели, В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дугу» комбинаттың ажылчын хандырылга киилдизи, Ак-Довурак АТБ-зи чартык чыл планнарын күүседип алганнар.

Бо чылдың бирги чартыында районнуң кодээ ажыл-агый ажылдакчылары күрүнеге эът, сүт, дүк садарының планнарын 105,8, 103,8, 116,1 хууларга тус-тус күүседип, багай эвес ажылдаан. Эрткен чылдың бо үези-биле деңнээрге, күрүнеге дүк белеткеп, садары 68 центнерге, ниитиниң мыйыстыг бода мал 573, хаван 114, чылгы мал 27 башка тус-тус өзүлделиг болган. Совхозтар 1984 чылда тараа культураларының, картофельдиң болгаш кукурузаның тарылгазының планын ажыр күүсеткен.

Советтер амыдыралы

Районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге боттарының эвээш эвес үлүүн улус чырыдыышкынының, кадык камгалалының ажылдакчылары киирип турарлар. Эрге-хоойлу болгаш ниитиниң корум-чурумун быжыглаарының талазы-биле чамдык ажылдар чоруттунуп турар.

Эрткен чылдың баштайгы 6 айларынга деңнээрге, бо чылдың ол-ла үезиниң иштинде кем-херек үүлгединикиннериниң саны элээн кызырылган. Ылангыя «Дөң-Терезин» совхозта, Биче-Тейде, Кызыл-Мажалыкта база Ак-Довуракта кем-херек үүлгединикиннериниң саны көскүзү-биле эвээжээни ол черлерге бо талазы-биле чоруткан профилактиктиг ажылдарның түңнелдиг болганың херечилеп турар.

Улус депутаттарының район Советиниң күүскому хоорай, суурларның чаагайжыдылгазы болгаш санитарлыг арыглаашкынының талазы-биле шалыпчы ийи айны чарлаан турган. Районга 15000 кижи киржикчилиг субботник болган. Чурттакчылыг черлерде 4 муң ажыг ыяшты, 5 муң ажыг чадаң ыяштарны олурткан. Район төвүнде Совет Тываның 40 чылы аттыг сесерликти тургузуп турар. Оон аңгыда Культураның болгаш дыштанылганың Совет Эвилелиниң Маадыры Хомушку Чүргүй-оол аттыг парыгның агар септелгезин чоруткан, хөй черлерде көскү агитацияны үейиң негелделеринге дүүштүр чаарткан, 1800 погон метр штакетниктерни, 1700 погон метр херимни, автобус доктаар черлерни, ижер суунуң 20 кудуун болгаш өске-даа объектилерни септээн.

Советтиг Тываның 40 чылын төлептиг уткуур талазы-биле улус депутаттарының хоорай, суур, кодээ Советтериниң чорудуп турар ажылында ам-даа четпестер бар. Районнуң улус ажыл-агыйының чугула объектилери болур сүт заводу, аэровокзал, ТЭЦ-тиң ийиги ээлчээниң тудугларын ажыглалга киирер хуусаазы узаан, малчын кодаңнарны электри энергиязы-биле хандырары долу боттанмайн турар. «Барлык» совхозта 140, Ак-Довуракта 280 олуттуг уруглар садтарының, «Шекпээр» совхозта 624 олуттуг школаның тудуунга үндүрген капитал салыышкын чедир шиңгээттинмээн. Чурттаалга бажыңнарының тудуунга аңгылаан дыка хөй акша-хөреңгини «Тыва даг-дугу», эът комбинаттары ажыглап шыдаваан.

Кызыл-Мажалык суур, Ак-Довурак хоорай Советтериниң күүскомнары район төвү болгаш хоорайның чаагайжыдылгазын, ногаанчыдылгазын экижидер талазы-биле хемчеглерни чедир албаан. Амгы хүннерге чедир хөй-хөй албан, бүдүрүлге черлериниң бажыңнарының даштыкы хевири көрүш чок, автооруктар тротуарлар, аллеялар, сесерликтерни багай септеп турар. Аянгаты, Бижиктиг-Хая, Эрги-Барлык, Аксы-Барлык суурларда эрге-хоойлу, корум-чурум үрээшкининиң саны хөй болуп артпышаан.

Бистиң республиканың юбилейинге чедир каш-ла неделя арткан. Ынчангаш аңаа белеткел ажылдарын шапкынчыдып тура, район күүском чугула кичээнгейни четпестерни чайладырынче угландырып, ажылдап турар.

В. ХОМУШКУ,
«Хемчиктиң сылдызы» солуннуң тускай корр.

Сарлыкты өстүрери өске малдардан ылгалдыг, ол кадыр-берт черлер тевер болганда, чүгле эрес болгаш кашпагай кижилер ону малдап шыдаар. Ындыг кижилерниң бирээзи — Сүт-Хөл районда «Алдан-Маадыр» совхозтуң малчыны Шилов Ооржак.

Аныяк малчын совхозтуң сарлыктарын элээн каш чылдар дургузунда малдап келген, ам ол — ажыл-агыйның дуржулгалыг сарлыкчыларының бирээзи, сарлыктың аажы-чаңын, одар-белчиирин эки билир. Оон уламындан ол чылдың-на бедик көргүзүглерни чедип ап келген. Ылаңгыя он бирги беш чылдың эрткен чылдарында төрүүр чүс баш сарлыкка онааштыр тозандан чүс чедир чаш төлдү доруктуруп келген. Оон малдаан сарлыктары кезээде семис чоруур, кандыг-даа берге кыжын хорамчага таварышпас.

Шилов Ооржак «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп кыйгырыгның адаа-биле мал бажын өстүрер, малдан алыр продукцияны көвүдедир дээш республикада калбарган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Ынчангаш ол бо юбилейлиг чылда төрүүр чүс башка онааштыр тозан бызааны доруктуруп алган. Кыштаглаашкынны база организастыг болгаш бедик деңнелге эрттиргеш, малының чайгы семиртилгезин сериин тайгаларда билдилиг чорудуп турар. Ынчангаш чайлаглаашкынны чедиишкинниг эрттирер талазы-биле совхозта чарлаттынган социалистиг чарыштың мурнуку одуруун ээлей берген.

К. ЧООДУ.
О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧААГАЙЖЫДЫЛГА — БҮГҮДЕНИҢ ХЕРЭЭ

АЖЫЛ ШУУДААН

Тес-Хемниң чурттаалга коммунал ажыл-агый бүрүлге эргелелин аныяк коммунист С. Т. Чарбуу начальниктеп эгелээн соонда байдал дыка экижээн. Бо чылдың баштайгы чартыының планын 103 хуу кылдыр хуусаадан эрте күүсеткен. Ылангыя гостиница, чунар-бажың, хеп чуур черниң коллективтери юбилейлиг чылдың эрткен алды айларының планын ажыр боттандырган.

Сергей Төмүрович аңаа ажылдап кээп турда байдал дыка багай турган. Эргелелде планныг онаалдалар күүседип турар адырлар эвээш, күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар чоруктар хөй, ажылдың шынары дээш демисел кошкак турган.

С. Чарбуу ол ажылды хүлээп алгаш, бодунуң билиин, дуржулгазын аңаа ажыглап эгелээн. Күш-ажылдың сагылга-чурумун хажыдар кижилерге шылажыр арга чок байдалды тургускан, план күүселдези дээш ажылдакчылардан негелдени күштелдирген, социалистиг чарышты хөй-нитти организациялары-биле дээштиг организастаан. М. Ооржак, К.-К. Чооду, В. Шаннаав, В. Шивит, Ч. Сүге-Маадыр, Ю. Ондар дээн ышкаш мурнакчылар бо чартык чылда илерээн.

Аныяк удуртукчу ажылдакчыларның культурлуг дыштанылгазынче база сагыш салып эгелээн. Бүдүрүлгениң мурнакчылары Хову-Аксындан бээр экскурсиялап чораан, удавас Шушенское чедерин база пландап турар.

Чурттаалга коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң ажылдакчылары суур чаагайжыдылгазынче база кол кичээнгейни салып турар. Район төвүнге 400 чүс чадаң үнүштү, 800 дөс ыяшты оон ажылдакчылары тарып олурткан, 150 клумбаны кылган, 4 аллеяны тараан. Ол ышкаш самагалдайжылар суг бугаларының чамдык көвүрүглериниң септелгезин кылган.

М. ТИРЧИН.

Өвүрден үш чагаа

АМДАЙГЫНДА

Амдайгын суур — чаа тургустунган «Ак-Чыраа» совхозтуң төвү. Оон чурттакчылары Совет Тываның 40 чылынга уткуштур чаагайжыдылга ажылын чедиишкинниг чорудуп турар. Ылангыя бо чазын чурттаалга бажыңнарының, албан черлериниң, организацияларының девискээрлеринге хөй санныг тарымал үнүштерни олурткан.

Амдайгынчылар ыяшты чүгле тарып олуртуру-биле кызыгаарлаттынмааннар. Ону ажаап-тежээр, суггарар талазы-биле хемчеглерни дораан алганнар. Оон уламындан ук ыяш аймааның бо хүннерде чаңгызы-даа кургаваан, шупту дыка эки үнүп турар. Ылангыя эмнелге, совхоз конторазының девискээринде олурткан тарымал үнүштерниң ажаалда-хайгааралы эки. Октябрьская кудумчузунда чаагайжыдылга уламчылавышаан. Оон чурттакчылары бо хүннерге чедир 710 херимни чаартып кылган.

Совхоз ажылдакчыларының аразында чурттап орар орансавазын арыг-шевер тургузар, дузалал ажыл-агыйны үлегерлиг болдурар дээш ак сеткилдиглер эвээш эвес. Чижээ бухгалтер А. Тежекейниң, тудугжу Д. Алдын-оолдуң, чолаачы В. Севекпиттиң, пенсионер Т. Даржаның болгаш өске-даа чурттакчыларның бажыңнарының иштн-даштын көрүштүг.

Ынчалза-даа Амдайгын суурда чаагайжыдылга талазы-биле ажыл эң чедимчелиг деп чугаалап шыдавас бис. Чамдык ажаалда, тежээлде чогуудан кадып, курган турар ыяштар база бар. Чижээ, клуб чаның көрээлинер. Ында олурткан үнүштер курган калган, көрүш чок. Бо айтырыгны күскү чаагайжыдылга үезинде шиңгыы көөр күзенчиг-дир.

Н. ДАМДЫН.

МАТЕРИАЛ ЧОК

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур «Бедик культурлуг, үлегерлиг корум-чурумнуг суур дээш» социалистиг чарыш кодээниң чурттакчылыг черлериниң аразында чоруп турар.

Ындыг-даа болза, «Торгалыг» совхозтуң ырда кирген Чаа-Суур салбыры чаржынчыг байдалда дээрзин чугаалаар апаар. Херим-штакетниктер үрелик, бузук. Ону чурттакчылар септеп алыксап турар. ынчалза-даа материал чок.

Суурнуң чамдык кудумчуларында мынчага чедир чаңгыс ыяш-даа тарыттынмаан, сугмалгаш сүстүп чыдар. Чамдыктарында оруктү сай теп, дескилевээн. Херим-штакетниктиң дугайында чугаа безин чорбайн турар.

Мурнуку чылдарда бо суурга туйбуну бүдүрүп турган. Ону чурттакчылар печка болгаш өске-даа чүүлдер кылыры-биле садып ап турган. Ам ол ажылды ара каггган, печка септээр кижи туйбуну өскээртен диленип апарган. Ол ышкаш чугай өрттедир ажыл база кагдынган. Оон уламындан херимнер, тарыттынган ыяштар, чурттаалга бажыңнары чугайлаар чугай чок.

«Торгалыг» совхозтуң дирекциязы, хөй-нитти организациялары маңаа хамаарыштыр чүү деп бодап турар ирги?

К. ДОНГАК.

БИСТЕН ХАМААРЖЫР

Хандагайты суур совет Тываның 40 чыл оюн каас-шиник, аян-шинчилиг уткуп аар дээш шиметтинип, деригтинип, чаагайжыттынып, чаартынып турар. Ынчалза-даа бо хире, ындыг-ла улуг эвес суурнуң безин бир-ле булуңу, оон ээлериниң карактары четсе-даа, холу четпээниден чаагайжыдылга, чаартылгадан астыгып чыдып калган база болгулаар. Ындыг «салымга» онаажып турар чер — суурнуң үстүү талазында ийи кезек черде тараан ногаан үнүштерлиг бүлүңчүгаш болур.

Хандагайты — хову черде туттунган суур болганда оон ээлери хаттан, элезин-довурактан камгаланырын бодап аарак. шак ол ногаан зонаны өстүрүп алган. Ийет, өстүрүп алган... Ынчалза-даа хайыраан ногаан бүлүңчүгаш хайгаарал чогундан катап база өлүг бойдусче шилчип, эстей бээрниң кыдыында келген. Кагып-сүксаан хөөкүй чаш үнүштерни суггарар кижи чок, суггарар суг чок. А суг мунзавас үе база турган-на. Чүге дээрге ол ногаан бүлүңчүгаштың мырынай чанынга ханы кудук турган.

Ам кудук үрелген. Оон эжии, соңгалары ойбак кара апаргылаан, иштинде буступ үрелген печканың туйбулары хорумналган. А ында терекчигештер, хадыңчыгаштар, оларның хөлегезинге изиг-халыында кижи сериттенип олуруптар апарган, чаражы аажок. А ол бичии садчыгаштың чанында чаа автовокзал база туттунган. Ынчангаш харын автобус манаан пассажирлер аңаа сериттенип, хөлегелеп дыштаныр олургулаарлар. Бистер кезек кижи, бир-ле катап аңаа сексерен олурган бис. Ынчан харын бирээзис тура:

— Көрем, чүү деп амытан мону үрегдеп турар дээр силер? — деп, хорадаанын аажок ол-бо холун сунуп, ыяштарже айыткылаан тур.

Эгезинде эскербээн кижи мен, ам харын көөрүмге, сый соккулап каан, бүрүлери каткылап калган, бертик-бежел бүдүктер көзергенчиг коннчүг апарган халбая бергилээп тургулаар болду.

— Кандыг кончут халап болганыл? — дээш, черде чыткан чаш будуктарны барып сегирип алдым. Хөөкүйлерниң чүлүу безин катпаан, чүгле дүүн чаа-ла хүнге амырап салгынга таалап турган ногаан бүрүлери бүрүжүп халбайыг калгылаан. Чок. Бойдус халавы-даа болбаан. Хат-шуурган-даа оларны үзе шаппаан. Күштүг казыргы-даа келбээн. Оларны бижек-биле чепсегленген дерзии кижи хайыра чокка одура кезип октагылапкан болду. Канчап ынчап чараш бойдузун хайыра чокка үреп, ону хоозурадып турар кижил? Ол харын 5—6 харлыг оолчүгаш эвес-ле болгай, ындыгдан көөрге улгады берген кижидир. Бодунуң чурттап турар черин магадап, сонуургаар туржук. үреп турар ол кижиниң чаржынчыын канчаар.

Бистиң хомудалывыс оон-биле кызыгаарлаттынмаан. Чанывыс-биле машиналар динледип эрткен чүве. Оларның довурак-дооскунундан ында-ла чалдагнып турувуста ол машиналар кудук биле садчыгаш аразында сүт дамчыдары-биле шейүп каан хоолайларны са бастырып, кырлап эртилеп. Чолаачылар хайыраан хоолайларны сапса бастырып каапканнар. Ону оюп эрте бээр орук беш базым черде-ле болгай.

Машиналар чүгле сүт дамчыдылгазын үрей базып эвес довурак-дооскунун доюлдуруп турары-биле. а үнүштер аразынга оът-сигенниң үнеринге шаптыктап, оларны доозун-биле дуй «чагдырып» турарлар.

Улут-ла боттарывыстың медереливис ол хире-дир деп түңнедивис. А кажан чараш, чаш үнүштерни оът-сиген эвес, а элезин-довурак чода ортуу чедир бүргей бергенин көргеш, «бо хөөкүйлерни шак бо халаптан канчап-чооп адырарыл» дижип, дужунда турар бажыңнарның ээлеринге барып чугаалааш, хат-шуурган, элезин-довурак оруун доза турупкан, боттарының-на бажың-балгадын камгалап турар шак ол ногаан чал-моондакты хайгааралга алырын, чагып-сургап-даа турдувус.

Оът-сиген туттунуп үнүп келген ногаан бүлүңчүгаштың иштинде бузэ шапкылап каан арага шилдери, октагылапкан эрги идик-хеп аймаа дээш, чүнү чок дээр!

Хандагайтының кодээ Соведи, микрорайоннарның чурттакчылары суурувустуң чаагайжыдылгазын чүгле үе-үеде шеф азы субботниктер үезинде эвес, а хүн бүрүнүң хайгааралынга, сагыш салыышкынынга тургузаалынар!

Ч. ЧАП.

КЫЗЫЛЫВЫС — КААС БОЛУР

Төрээн Тывавыстың найысылалы — Кызыл хоорайны улам эки чаагайжыдып алыры — Совет Тываның 40 чылын төлептиг уткуурунуң бир тодаргай хевири.

Сөөлгү чылдарда бистиң хоорайывыс улам-на каас, чараш апар чыдарын чүгле хоорайның чурттакчылары эвес, оон аалчылары база эскерип турар. Хоорайда чаа-чаа кварталдар, кудумчулар немешкилээн. Бүдүрүлге черлери, чурттаалга шөлдери дээш өске-даа тудуглар чыл бүрүде немежип турар. Ленин, Советская, Кочетов, Красноармейская, Топографическая болгаш оон-даа аңгы кудумчуларны эде чаартып кылгылаан. Ниитизи-биле сөөлгү үш чылда 30 муң аныяк ыяштарны олурткулаан. 130 ажыг котельнаяларны солааныны түңнелинде хоорайның ыжы эвээжеп турар.

Хоорай чаагайжыдылгазынга мурнакчы ажылдап турар коллективтерниң саны өскен. Оларның чижээнге, Кодээ ажыл-агый министерствозу, Тыва автоорук каттыжыышкыны, «Каа-Хем» разрези, «Тувинводстрой» трест, эът комбинады, № 3 школа, № 2 поликлиника болгаш Ленин кудумчузунда уруглар эмнелгези хамааржыр. Советтиг Тываның 40 чыл оюн төлептиг уткуур дээш, хоорайны чаагайжыдып каастаар ажыл ам-даа үргүлчүлеп турар.

Дружба, Кызыл партизан, Октябрьская, Кузнецов, Чүлдүм, Рабочая кудумчуларында капитал септелгелер чоруп турар. Хоорайның Гастелло аттыг культураның болгаш дыштанылганың парыгында чамдык чаартылгалар кылдынар.

«Хүреш» болгаш 5 чылы аттыг стадионнарның капитал септелгези бо чылдың августа доостур.

«Азия төвү» тураскаал бо хүннерде чаартынган.

ХЕВИР КИИРЕР ДЭЭШ

Совет Тываның 40 чылын байырлаар үе чоокшулап орар. Аңаа уткуштур Ак-Довурактың чурттакчылары чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга ажылынче база кол кичээнгейни салган. Үрелген херимнерни хоорайжыларның күжү-биле септеп, чамдыктарын бүдүп, өскелерин чугайлап дооскан.

Чаагайжыдылгага школачылар база идепкейлиг киржип турар. Олар ыяш аймаан тарып, оларны суггарып, хоорайның улам чараш хевир киирер херекке биче эвес үлүүн киириштирип турар.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

КУДУМЧУ ДОЛГАН СУГ

Чадаана — биче эвес хоорай. Ол узун, делгем кудумчуларлыг, хөй чурттакчылыг чер. Оон аңгыда республиканың барыын талакы районнарының чурттакчылары, оларның аалчылары аргыжарда Чадаана таварып эртер.

Ынчангаш ук хоорайны аянныг, көрүштүг кылдыр тургузар ужурлуг бис. Ол сорулганы күүседири-биле хоорай Советиниң күүскому янзы-бүрү хемчеглерни ажылдап кылган, боттандырган. Чурттакчы чону бок аштаалгазынче, ыяш олуртулгазынче эвилелдээн, массалыг шефтээшкиннерни организастаан. Оон түңнелинде «Шахтёр» стадионда, № 1, 2, 3 школаларның чанында, Ленин, Малчын база өске-даа кудумчуларда дыка хөй ыяш, чадаң үнүш аймаа олуртунган, херимнер септеттинген. Чамдык остановкаларда сериилерни туткаш, чаа сандайларны тургускан.

Ынчалза-даа бо ажыл деп-дески эвес. Чамдык кудумчулар уттундуруп турар. Чижээ, Дружба кудумчузунда, АТБ магазининден Шахтёрская магазинге кежилдир чоруткан ады-даа чок переулок бар. Оон чурттакчылары огородун суггарары-биле, шефтеп тургаш, буга суу үндүрүп алган. Эрткен-дүшкен машиналар ол буганың эриктерин буза-чире бастырып каапканындан бүдүн кудумчуну сүт хөме ап чыдар. Чамдык бажыңнарның подвалдарынче безин агып кирип чыдар апарган. Оон туржук, ол чаашкында ол улгадып кээр, ынчан машиналар безин дүшкүлей бергилээр.

Бо сугну «томаартырының» бир аргазын хоорай Соведи тывар боор деп ук кудумчунуң чурттакчылары идегеп турар.

О. АРАКЧАА.

ШЫНААЛАРДА

«Сүт-Хөл» совхозтуң Кара-Чыраа салбырында Комбур-оол Моңгушка удурткан механизастаттынган бот-орулга-чарылгалыг звено Көжээ-Дөңү деп черде сиген кезилдезин эгелээн. Звенонуң ажыл-ишчилери «Совет Тываның 40 чылынга — шалыпчы 40 неделя» деп күш-ажылчы ээлчегге киришкеш, 611 тонна сигенни, 750 тонна сенажты белеткээрин хүлээнген. Оларда тракторнуң сиген кезер ийи машиназы, ийи сараат салыкчызы болгаш өске-даа чепсек-херекселдер быжыглаттынган. 70 га тарымал сиген шөлүнге суггарылганы каш удаа чоруткан.

Сигенниң үнгени багай эвес. Сиген ажаалдазының баштайгы хүннеринде он алды тонна хемчээлдиг баштайгы ийи сарааттарны звено кежигүннери тургусканнар.

Салбырның арткан бригадалары болгаш звенолары база-ла сиген белеткээр онаалдаларын күүседири-биле тус-тус участоктарынче аъттанышканнар. Сүт-Хөл сес чыл школазы 45 тонна, агитквартира бүрүзү 5-5 тонна сиген белеткээр онаалдаларлыг. Шынааларда ажыл-иш хайныккан.

Б. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

Каяа-даа, кажан-даа быжыг сагылга-чурум дээш

БИР ДЕМНИГ ШИИТПИРЛЭЭРГЕ

Юбилейлиг чылдың баштайгы чартыында планныг онаалдазын «Тыва кобальт» комбинаттың коллективи чедиишкинниг күүсеткен. Кобальт концентрадын бүдүрерин болгаш сайгарарын ажыр боттандырган, оон бот-үнезин чиигеткен. Ол бүгүнүң түңнелинде күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү 103,5 хуу күүсеттинген.

Бо чедиишкиннерни канчап чедип алганын кысказы-биле таныштырарын комбинатта профэвилел комитединиң даргазы А. А. Колодкинден дилээн бис. Оон харыызын бөгүн парладывыс.

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак күш-ажылдың, күрүнениң сагылга-чурумун быжыглаар талазы-биле дээштиг хемчеглерни алырын күш-ажылчы коллективтерниң бүгү хөй-нитти организациялары-биле чергелештир профэвилел комитеттеринге база дагзып турар. Ол сорулганы чедиишкинниг боттандырар, комбинаттың участок бүрүзүнге быжыг сагылга-чурумну тургузар дээш профком чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар.

Социалистиг сагылга-чурумну быжыглаарынга идеологтуг, политика-кижизидилгелиг ажыл кол черни ээлээр. Ол дугайында СЭКП ТК-ның февраль, апрель (1984 ч.) Пленумнарынга база демдеглээн. Ынчангаш, ол ажылды күш-ажылды организастаарының дешшилгелиг аргаларын ажыглап турган. комплекстиг чорудар хүлээлгелиг бис.

Күш-ажылдың сагылга-чурумун быжыглаарынга, бисте чамдык бергелер таваржып турар. Комбинаттың чамдык участоктарында ажылчын кадрлар чедишпезинден күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээринге сундулуг кижилер «Дөмей-ле үндүрүптер эвес» дээн хөөннүг турганын чажыргаш канчаар. Чамдык удуртукчулар ол хөөнге алзып турган болдур ийин. Ажыл шагын узуп турза-даа, үе-үеде ажылдап турар кижилерни канчаар боор, ону үндүрүптерге шуут кижи чок артар дээш, «кулаап кызыптар» таварылгалар тургулаан.

СЭКП ТК-ның ноябрь (1982 ч.) болгаш декабрь (1983 ч.) Пленумнарының соонда корум-чурумнуң үрекчилери-биле чугаа шиңгыыраан. Бир эвес ак сеткилдиг ажылдаар күзели чок кижи болза, эш-өөрүнүң, бригада кежигүннериниң ат-алдарын бужартадып турган херээ чок чайлап берзин дээн уткалыг айтырыг тургустунган. Оон аңгыда арагалаар, ажыл шагы узар кижилерге цех, участок бүрүзүнге шыдажыр арга чок байдал тургустунган. Ай санында «Сагылга-чурум хүнүн» эрттирип турар апарган бис.

«Сагылга-чурум хүнүн» организастаар чөвүлел тургустунган. Ында директорнуң оралакчызы, партия организациязының секретары, профэвилел комитединиң даргазы, цехтер начальниктери кирип турар. Ол хүн цехтерниң, участоктарның начальниктери сагылга-чурум, корум-чурум үрээн таварылгаларны, бир эвес ындыг чүүлдер бар болза, илеткээр, буруулуг болган кижини хуралга келдирер. Хажыдыышкын кылган ажылдакчыдан оон чылдагаанын айтырып, моон соңгаар канчаар деп бодап турарын ылавылаар, тайылбырын алыр.

Чөвүлелдиң хуралынга мурнуку хурал үезинде алдынган хемчеглерниң түңнелин база анализтээр. Кайы-бир ажылдакчыга бердинген даалганың күүселдезин база көөр, ону күүсетпээн кижи турар болза, база тайылбырын алыр. Ол бүгүнү тускай протоколга бижир болгаш комбинат директору аңаа ат салыр.

Хуралга чүгле чөвүлел кежигүннери эвес, цехтерниң профкомнар даргаларын, комсомол бөлүктериниң удуртукчуларын база чалап алыр. Четпестерни чайладырынга, планныг онаалдаларны күүседиринге, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидеринге чүү негеттинип турарын олар база саналдаарлар.

«Сагылга-чурум хүнү» чүгле кижизидикчи ужур-дузалыг эвес, ортумак звенонуң удуртукчуларынга база тускай школа болур дээрзин практика бадыткаан. Сагылга-чурум чөвүлелиниң хуралынга киришкен коммунистер-даа, ажылчыннар-даа оон улуг ужур-дузалын демдеглээрлер. Комбинаттың администрациязының-даа, оон хөй-нитти организацияларының-даа кандыг-бир айтырыгны шиитпирлээринге чаңгыс демниг ол хүн тодараар.

Бо ажыл көскү түңнелдерни берип турар дээрзин чугаалаар апаар. Күш-ажылдың, күрүнениң сагылга-чурумун хажыдар чорук эрткен чылдың бо үезинге деңнээрге дыка кызырылган. Аңаа «Сагылга-чурум хүнүнүң» салыышкыны эвээш эвес. Чүгле мындыг хүнну организастап турар бүдүрүлгениң удуртулгазы, партия, профэвилел организациялары ол ажылды доктаамал холга тудар, ону шуут чаңгыс болдурар болза, эки дээрзин бистиң дуржулгавыс көргүзүп турар.

Сүт-Хөлден медээлер

ХОЛУ ЧЕМЗИГ

Сүт-Хөл суурнуң столоваязынга кирген кижини дуржулгалыг повар Глафира Норжунмаевна Донгак бодунуң кылганы амданныг аъш-чеми-биле уткуп алыр. Оон аъш-чемин чиген аалчылар-даа, суурнуң чурттакчылары-даа «четтирдим» деп сөстү сеткилиниң ханызындан чугаалаар.

Повар кижиниң белен эвес мергежилин Г. Донгак он беш чыл мурнунда шилип алгаш, ол-ла столоваязынга ажылдап эгелээн. Ынчан дуржулгалыг повар Бүрүткел Ондар аныяк кысты ол нарын ишке хандыргар кылдыр өөреткен. Чүгле мергежилинге чаңчыктырган эвес, чемни амданныг кылдыр хайындырарының дуржулгазын база дамчыдып берген.

Глафира Норжуңмаевнаның кылган гуляжы, котлетазы, быжырган оладьелери, хуужууру дыка чемзиг, ынчангаш хереглекчилер ук столоваядан үзүктелбес. Оон уламындан коллектив планныг даалгазын доктаамал ажыр күүседип турар. Бо чылдың бирги чартыының планын 110 хуу күүсеткен.

Коллективтиң хөй-нитти ажылынга Г. Донгак база идепкейлиг киржикчи. Ону бот-тывынгыр уран чүүл концерттеринге бо-ла көрүп болур. Суурнуң Культура бажыңының сценазындан «Бай-ла Хемчиимни» бадыра бээрге дыка тааланчыг. Глафира Донгак столовая чанының, черле суурнуң чаагайжыдылгазынга база идепкейлиг киржип турар. Ол боду дыка хөй ыяштарны тарып олурткан, оларны ажаап-тежээн турар. Ынчангаш, Глафира Норжунмаевна «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» деп адынга төлептиг.

Б. ОНДАР.

ШАЛЫПЧЫ КЫСТАР

Совет Тываның 40 чылынга уткуштур Сүт-Хөл райпозунуң коллективиниң аразынга чарышка комсомолчу кыс Зинаида Ооржактың эргеленчилээни аъш-чем бараанналының магазини бо чылдың ийиги кварталында тиилекчи болган. Аныяк кыстар Марина Ооржак, Светлана Ховалыг оларның бир демниг ажылдап турары бо магазин эрткен кварталда 24 муң рубльдиң бараанын чоңга садар турган, ону 27 муң рубль кылдыр күүсеткен.

Бо чедиишкиннер дээрге оон ажылдакчыларының садыглаашкын культуразын бедидер, садып алыкчыларның бараанга негелде-хереглелин бүрүн хандырар дээш чүткүлдүг ажылының түңнели болур. Олар ындыг темпизин кудулатпайн он бирги беш чылдың дөртку чылын шалыпчы доозарынга бүзүрелдиглер.

О. ЧАШ-ООЛ.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

(Төнчүзү. Эгези № 179 «Шында»)

Демир-оол Дагбыевич **Хертек**—Аксы-Барлык ортумак школазының башкызы.

Көк Эренчиновна **Хомушку**—Аксы-Барлык ортумак школазының интернадының повары.

«ТЫВА ДАГ-ДҮГҮ» КОМБИНАТТАН

Иван Фёдорович **Алкарьев** — комбинаттың кол механигиниң оралакчызы.

Василий Иванович **Андрощук** — ажылчын.

Вера Ивановна **Беломестнова** — озал-ондак болдурбазының талазы-биле улуг инженер.

Алексей Николаевич **Бельтиков**—слесарьлар бригадири.

Елена Каземировна **Богданова** — күш-ажыл болгаш шалың килдизиниң начальниги.

Иван Филиппович **Бойко** — материал-техниктиг хандырылга килдизиниң инженери.

Нина Фёдоровна **Борисова**—арыглал фабриказының саваалаар машиназының машинизи.

Альбина Александровна **Вилисова**—техниктиг килдистиң улуг инженери.

Виктор Михайлович **Волков**—комбинаттың кол бухгалтери.

Валентина Ивановна **Джемел** — комбинаттың улуг диспетчери.

Пётр Никитич **Джемел** — кол механиктиң дериглелер талазы-биле оралакчызы.

Деспи Күжүгетович **Дуктен-оол**—арыглал фабриказының улуг мастери.

Лина Михайловна **Жукова**—ПКО-нуң инженер-конструктору.

Евгений Андреевич **Злобин** — директорнуң кадр талазы-биле оралакчызы.

Зоя Лама-Сүрүновна **Күжүгет** — арыглал фабриказының машинизи.

Музалия Хазгаллиевна **Кутдусова**— арыглал фабриказының оператору.

Оюн Маадыр-ооловна **Монгуш** — арыглал фабриказының машинизи.

Уйнукпан Түлүшевна **Монгуш**—арыглал фабриказының машинизи.

Тырыш Монгушевна **Сат** — арыглал фабриказының ажылчыны.

Галина Ивановна **Саавильная**—комбинаттың кол метрологу.

Дмитрий Михайлович **Савильный**—комбинаттың кол инженери.

Дмитрий Павлович **Сидеев**—даг дериглелерин септээриниң слесары.

Нина Васильевна **Стародубова**—арыглал фабриказының цех начальниги.

Валентина Михайловна **Степанова**—төп складтың эргелекчизи.

Леонид Борисович **Хаит** — кол инженерниң озал-ондак болдурбазының талазы-биле оралакчызы.

Елена Фёдоровна **Чакирова** —санажылга бөлүүнүң улуг бухгалтери.

Владимир Иванович **Черкасов**—рудниктиң өрүмнекчизи.

Тасгида Миннахметовна **Шаповал**—арыглал фабриказының машинизи.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Иван Михайлович **Ильин** — районнуң проравы.

Прасковья Иннокентьевна **Карченко** — районнуң төп эмнелгезиниң ажылчыны.

Лидия Ивановна **Тюлешева** — Тыва АССР-ниң КАК-тың район салбырының техажылчыны.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Долума Байкараевна **Араптан**—Сукпак ортумак школазының башкызы.

Наталья Фёдоровна **Ванникова** — Кызылдың куш фабриказының цех эргелекчизи.

Доржу Саяевич **Дандар**—«Тиилелге» совхозтуң бригадири.

Зоя Фёдоровна **Карпушева**—Кызылдың куш фабриказының ажылчыны.

Надежда Сергеевна **Косарецкая** — Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

Владимир Григорьевич **Кузнецов**—Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

Коммунара Ивановна **Мельникова**—Кызылдың куш фабриказының ажылчыны.

Михаил Степанович **Панарин** —Кызылдың куш фабриказының кол мал эмчизи.

Ираида Николаевна **Панарина**—Кызылдың куш фабриказының ажылчыны.

Василий Прокопьевич **Поркин** — Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

Клавдия Гавриловна **Савинцева**—Кызылдың куш фабриказының мастер-тудугжузу.

Елизавета Фроловна **Соколова**—Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

Инна Ефимовна **Сорокина**—республиканың Күрбанкызының Каа-Хем салбырының кол бухгалтериниң оралакчызы.

Крестина Васильевна **Тарасенко**—Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

Нина Павловна **Фоменко** — Кызылдың куш фабриказының ажылчыны.

Людмила Ивановна **Шебалина**—Кызылдың куш фабриказының ажылчыны.

Мария Ивановна **Ястребова** Тываның электри четкилериниң ажылчыны.

БИИ-ХЕМ РАЙОНДАН

Елена Васильевна **Белоногова**—Аржаан ортумак школазының башкызы.

Николай Фёдорович **Буркут** —«Саян» совхозтуң чолаачызы.

Илья Архипович **Грек**—«Туран» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының чолаачызы.

Николай Александрович **Желтобрюхов**—«Туран» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының ажылчыны.

Александра Васильевна **Козлова**—Туран ортумак школазының башкызы.

Иван Иванович **Корчагин** — «Саян» совхозтуң ажылчыны.

Иван Антонович **Кузьмин** — «Саян» совхозтуң трактор бригадазының бригадири.

Александр Баазанович **Маадыр-оол**—Тарлаг сес чыл школазының башкызы.

Владимир Семёнович **Осипов** —«Хадын» совхозтуң ажылчыны.

Салчак Мөңгеевич **Седий-оол** —«Хадын» совхозтуң ажылчыны.

Анатолий Иванович **Трубачёв**—«Хадын» совхозтуң проравы.

Фаина Егоровна **Филимонова**—«Туран» аңныыр-тывыш ажыл-агыйының техажылчыны.

Александра Ивановна **Хорошилова**—Тарлаг сес чыл школазының өөредилге эргелекчизи.

ТАНДЫ РАЙОНДАН

Василий Никандрович **Галушин**—ИХМ-ниң Бай-Хаакта өртке удур камгалал отрядының чолаачызы.

Владимир Денисович **Евсеенко**—ИХМ-ниң Бай-Хаакта өртке удур камгалал отрядының начальниги.

Анна Петровна **Разбираева** —Бай-Хаактың хлеб заводунуң мастери.

Августа Эдуардовна **Старкова**—«Тыва кобальт» комбинаттың ясли-садының ажыл-агый эргелекчизи.

Кыргыс Кудажиевна **Хертеш**—Тока аттыг совхозтуң ажылчыны.

Мария Николаевна **Яковлева**—районнуң кино четкилериниң дирекциязының контролёру.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Лидия Түлүшовна **Мөнге**—районнуң санэпидстанциязының лаборантызы.

Наталья Сундуйевна **Монгуш** — районнуң төп эмнелгезиниң улуг эмчи сестразы.

Мария Донгаковна **Түлүш**—районнуң төп эмнелгезиниң лаборантызы.

Кара-кыс Кадыговна **Хорлуу** —районнуң төп эмнелгезиниң эмчи сестразы.

Салчак Халбаевич **Чылбак-оол** — республиканың Күрбанкызының Самагалдай салбырының эргелекчизи.

УЛУГ-ХЕМ РАЙОНДАН

Монгуш Монгушович **Бартына-Сады**—Ак-Туруг ортумак школазының ажылчыны.

Билзикей Кунаевна **Дыдый-оол**—Ак-Туруг ортумак школазының интернадының тех ажылчыны.

Монгуш Самбаевич **Дыдый-оол**—Ак-Туруг ортумак школазының ажылчыны.

Хураган Данзыновна **Иргит** —«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Чылбаан Лопсановна **Куулар**—Ак-Туруг ортумак школазының техажылчыны.

Чылбаи Лопсановна **Монгуш**—Ак-Туруг ортумак школазының техажылчыны.

Дангытпаа Көк-Тонгуевна **Намчыган**—«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Хеймер-оол Көк-ооловна **Натпит** —Ак-Туруг ортумак школазының техажылчыны.

Маргарита Александровна **Погоняйкина** — республиканың Күрбанкызының Шагаан-Арыг салбырының секретарь-машинакчызы.

Александра Хоцуевна **Сүүр-оол**—«Ак-Туруг» совхозтуң хову бригадазының бригадири.

Кыргыс Тутенович **Чыдыг-Эник**—Жданов аттыг совхозтуң ажылчыны.

Чолдак Дамбаевна **Шомпул**—«Ак-Туруг» совхозтуң ажылчыны.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы М. МЕНДУМЕ.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Н. БОЙДУ.

Кызыл хоорай,
1984 чылдың июль 18.

НАЙЫРАЛЧЫ ХАРЫЛЗААЛАРНЫҢ ЧИЖЭЭ

Август 4-те, бөгүн, ССРЭ биле Мексиканың аразынга дипломаттыг харылзааларны тургусканының 60 чылын демдеглеп турар.

Мексика — Латин Америка диптиң 75 миллион чурттакчылыг эң улуг күрүнелериниң бирээзи. Ооң шөлү барык-ла ийи миллион дөрбелчин километр, ында үнүш-дүжүткүр шынаалар, даглар, куруг черлер, мөңге ногаан тропик аргалары бар. Бурунгу цивилизацияның индейлерниң кылганы кайгамчык улуг тураскаалдар салгакчыларга арткан. Хосталга болгаш хамаарышпас чорук дээш демиселди баштап чораан маадырларның тураскаалын ооң чону камныг сактып чоруур.

Мехиконуң кол кудумчузу Асео де ла Реформада хүлерден шуткаан күчүтен индейниң тураскаалы турар. Бөргүнде—чүглер, холунда — согун. Ол Мексиканың национал маадыры Куаутемок. Мексикажыларга ол удурланыышкынның хамаарышпас чорук дээш демиселдиң символу. Ацтектерниң дээди чагырыкчызы 20 харлыг Куаутемок испан эжелекчилерге дужуп бербээн. Ол тура халышкынның тугун көдүргеш, маадырлыг демисешкен, ынчалза-даа туттурган. Маадыр дерзии шаажылалдарны шыдажып эрткен, эжелекчилер ону өлүрүп каан.

1925 чылда Мексикага чораан үезинде В. В. Маяковский ук тураскаалга чораан. Шүлүкчү бичиизинде эжелекчилерге удур индейлерниң демиселиниң дугайын номчуп, оларның эрес-маадырлыын магадап чораан.

«Шаандан бээр-ле
эжим-биле,
индей-биле,
Чаңгыс черде
кожа тур бис.
Маадырлыг херээ дээштиң
өлген-даа бол,
Маңаа борта
чүс-чүс чылда
тураскаал боор»

—деп, ол сөөлүнде бижээн.

1917 чылда Мексикага антиимпериалистиг, антифеодалдыг революция тиилээн, ооң эгезин чуртка калбарган күчүлүг тараачын шимчээшкини салган. Ажылчын болгаш тараачын шимчээшкининиң көдүрлүүшкүнүнге Россияга болган Октябрьның социалистиг Улуг революциязы идиг берген.

Национал маадыр, көскү күрүне ажылдакчызы Бенито Хуарестиң эрткен чүс чылда идип үндүргени «Өскениң эргезин хүндүлээри дээрге тайбың-дыр» деп принципти удуртулга болдургаш, Мексика аныяк Совет Республиканы барыын полушарнеде эң баштай хүлээп көрген. Ол дээрге Совет Россияны мексикажыларның чоок көргениниң, оларның аныяк ажылчын-тараачын күрүне-биле эп-сеткил каттыштырып турарының херечизи болган. Мексика улустуң демократтыг чаңчылдары совет-мексика харылзааларының, деп чоруктуң болгаш бот-боттарын хүндүлежириниң үндезининге хөгжүүрүнге идиг болган. 30 чылдарның төнчүзүнде Совет Эвилели Ласаро Каденастың чазааның депшилгелиг хемчеглеринге байыр чедирген, ол хемчеглерни алганының түңнелинде бай помещиктерге шыңгыы согугну таварыштырган болгаш даштыкы капиталдың ээлеп алганы нефть үлетпүрүн болгаш демир-оруктарны национализастап, чуртка эгиткен. ССРЭ биле Мексика фашизм болгаш реакция-биле демиселдиң айтырыгларының талазы-биле дөмейлешкек туруштарлыг турган. Бистиң чурттарывыс республиканы Испанияны деткип турган. Делегейниң ийиги дайынының үезинде Мексикага антифашистиг калбак демисел өөскээн болгаш фашист эжелекчилерге удур совет улустуң демисели-биле эп-сеткил каттыштырылгазының шимчээшкини соксаал чок чоруп турган. 1942 чылдың майда ол гитлержи Германияга удур дайын чарлааш, тайбың болгаш демократия дээш бистиң чурттарывыстың сорулгалары ниити дээрзин бадыткаан.

Дайын сөөлүнде ийи талалыг кады ажылдажылга чаа үе-чадаже шилчээн. Садыг солчулгазы калбарып, эртем болгаш культура ажылдакчыларының аразында харылзаалар күштелип турар. Ийи чурттуң хөй-ниитизиниң аразында найыралдыг харылзаалар дыка быжыккан. Күрүне ажылдакчыларының болгаш парламент делегацияларының бот-боттарынче аян-чоруктары бистиң улустарывыстың аразында билчиишкинге улуг идиг болуп келген. Ийи чурт аразында янзы-бүрү алыырларга кады ажылдажылга дугайында элээн каш дугуржулгаларны чарган. 1975 чылдың августа Москвага ЭДЧ биле Мексика аразынга кады ажылдажылга дугайында дугуржулгага ат салдынган.

Сөөлгү үеде ССРЭ биле Мексиканың аразында кады ажылдажылга кедергей чугула утка-шынарлыг болуп, амгы үеде делегейге харылзааларның көскү фактору болуп турар. Ооң быжыг үндезини — амгы үениң үндезин айтырыгларының — тайбың дээш база чепсегленииишкиниң дужурер дээш демисел, ядролуг дайынны чайладыры дээш, империалистиг албадаашкынга удур демисел, колониализмге, расизмге болгаш фашизмге удур демисел талазы-биле туруштарның дүгжүп азы чоокшулажып турары болур.

Мексика бүгү улустарның хамаарышпас чоруу, бот-тускайлаң болгаш иштики херектерже киришпес чоруу дээш, эргелерин камгалап, чайгылыш чок туржуп турар. Мексиканың чазаа АКШ-тың талазындан кадыг-дошкун албадаашкынга алыспайн, Төп Америкада болгаш Кариб бассейнинде национал-хосталгалыг шимчээшкин дээрге «Москваның, Гаваннаның болгаш Манагуаның киришкени коммунистиг сулчээниң» түңнели болур дээр рейганчы администрацияның хоп-нүгүлдүг бадыткаашкынынга ойтур шавыышкынны берип турар. Мексика АКШ-тың Гренадаже дээрбечи ёзу-биле халдаашкынын шиитпирлии-биле буруу шапкан, ол сандинисчи улусчу революцияны базары-биле Никарагуага удур агрессияга Вашингтоннуң белеткелдерин база тура халышкын шимчээшкини шыва алган Сальвадорга удур интервенцияның пландарын буруу шаап турар. Ол Төп Америкага политиктиг таарыштыр шиитпирлээшкинниң аргаларын дилеп тыварынга идепкейлиг киржип турар.

Совет-мексика харылзааларының хөгжүлдезиниң дуржулгазы — янзы-бүрү социал-экономиктиг тургузуглуг күрүнелер аразынга тайбың кожа-хелбээ догуннаарының политиказының амыдыралчызының чырыткыланчак чижээ болур.

Валерий ФЕСЕНКО.
(СЭТА).

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

ИДЕГЕЛДИГ КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ПРАГА. Автоматтыг телефон станцияларынга ажыглаар деригледерни бүдүреринге специализастаттынган Праганың «Тесла-Карлин» бүдүрүлгезиниң коллективиниң болгаш совет бүдүрүлгелерниң аразынга кады ажылдажылга чээрби беш чыл дургузунда чедиишкинниг хөгжүп турар. Чехословак заводтуң бүдүрген бүгү продукциязының ортаа кезиинден безин ажыгны Совет Эвилелинге чорудуп берип турар. Амгы беш чылдың төнчүзүнге чедир ССРЭ-ге ол заводтуң чорудуп бээр продукциязы бүдүн чартык катап көвүдээр. Чехословак автоматиканың дериг-херекселдерин автоматтыг телефон станцияларынга ССРЭ-ге ажыглап, дөрт миллион ажыг совет телефонистер ында ажылдап турар.

«Тесланың» Совет Эвилелинге чорудуп берген баштайгы автоматтыг телефон станцияларының бирээзинге-ле ийи муң телефон номерлерин кожуп турган. Оларның күчүзү амгы үеде беш катап улгаткан.

ВЬЕТНАМ ТАРААЧЫННАРНЫҢ ЧААГАЙ ДУЖУДУ

ХАНОЙ. Ристиң эң чаагай часкы дүжүдүн Вьетнамның тараачыннары ажаап алган. Чаагай болган ристиң сөөлгү тонналары күрүнениң тараа хүлээп алыр черлеринде кээп турар. Агаар-бойдустуң байдалы бо чылын Вьетнамның тараачыннарынга дыка таарымча чок болган. Ынчалзажок олар гектардан-на 33,2 центнер дүжүттү алганнар. Республиканың шөлдеринден ниитизи-биле 5,5 миллион тонна ристи савалаан. Ол дээрге эң-не бедик дүжүт алдынган эрткен чылдаазындан безин 376,5 муң тонна хөй болуп турар.

Эң-не бедик дүжүттү Вьетнам Социалистиг Республиканың тараалан Меконг шынаазының рис ажаакчылары өстүрүп алган: гектар бүрүзүнден рис дүжүдү 44,4 центнер болган.

Вьетнамда ээлчеглиг тарылга амгы үеде дооступ турар. Чыл төнчүзүнге чедир хөй миллион тонна чаа ристи өстүрүп алырынга ВСР-ниң тараажылары бүрүн шиитпирлиг.

ФРАЙБЕРГ КОЛЛЕКЦИЯЗЫ

БЕРЛИН. Фрайберг хоорайда В. Пик аттыг Даг-үлетпүр академиязының кадагалап турары минералдарның байлак коллекциязы (чыылдазы) акы-дуңма социалистиг чурттарның өөредилге черлери-биле ук академияның чаагай үре-түңнелдиг кады ажылдажылгазың тодаргай херечилеп турар. Ында чыгдынган минералдарны шинчилелдер кылырынга социалистиг күрүнелерниң 15 эртем болгаш өөредилге төптери ажыглап турар.

Академияның эртем ажылдакчылары амгы үеде Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң кежигүннери чурттарның эртемденнери-биле демнежип алгаш, 130 ажыг темаларны шиитпирлеп турар. Олар сөөлгү он чылда совет авторлар-биле кады янзы-бүрү 30 ажыг өөредилге номнарын, тайылбырлыг номнарны парлап үндүрген. Герман Демократтыг Республикадан чыл бүрүде 250 хире студентилер социалистиг чурттарда практиказын эрттирип турар. Даг херээнге чүткүлдүг хөй санныг студентилер чыл бүрүде социалистиг чурттардан Фрайбергте академияга барып турар.

Социалистиг дем каттыжылгазының чурттарының дээди өөредилге черлери-биле ГДР-ниң эртем болгаш өөредилге төптериниң сырый кады ажылдажылгазы хөй чылдарда чаагай чаңчылдарлыг болуп, чаа хевирлер-биле байлакшып турар. Ындыг сырый кады ажылдажылга акы-дуңма социалистиг чурттарга эртем болгаш техниканы шапкын хөгжүдеринге идигни берип турар.

ЧАА ТЕХНОЛОГИЯ ЁЗУГААР

СОФИЯ. Димитровтуң агроүлетпүр комплекизиниң коллективи гектар бүрүзүнден чүс центнер кукурузаны өстүрүп, ажаап алыр сорулганы салган. Оңу чедиишкинниг шиитпирлээр төлээде, кукурузаның бир гектарының дүжүдүнден 14 центнерни немей алыры эргежок чугула болуп турарын санаашкыннар бадыткаан.

Үнелиг ол культураның дүжүдүн бедидеринге күш-ажылды органнзастаарын сайзырангайжыдары, хөрзүн болбаазырадырының чаа технологиязын шиңгээдип ажыглаары негеттинип турар. Кнежа хоорайда кукуруза институдунуң специалистерниң сүмелээни ёзугаар Димитровтуң агроүлетпүр комплекизиниң шөлдериниң 80 хуузунга кукурузаның эң-не бедик дүжүт бээр сорттарын бо чылын тараан. Үнүштерни химиктиг чүүлдер-биле камгалаарынче болгаш суггарылга ажылдарынче онза кичээнгейни АҮК-түң ажылдакчылары угландырып турар.

Ажылдакчыларның күш-ажыл төлевири ажылдарның алыс түңнелинден хамааржып турар. Ынчангаш хөй продукцияны алырынга кижи бүрүзү сонуургалдыг.

(СЭТА).

НИКАРАГУА ЧАЗААНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

МАНАГУА. (СЭТА). Никарагуа-америк чугаалажыышкыннарның үшкү ээлчээниң Мансанильо хоорайда (Мексика) эгелээри-биле холбаштыр Никарагуаның национал катап тургузуушкун чазааның Удуртукчу чөвүлели медеглел кылган.

АКШ-биле ылаптыг болгаш харысалгалыг чугаалажыышкыннарны чорударынга белениң Никарагуаның чазаа база катап бадыткап турар деп, медеглелде айыткан. Бот-боттарын хүндүлежиринге болгаш бот-башкартынар эргени сагыырынга үндезилээш, ийи чурттарның аразында харылзааларны экижидери чугаалажыышкыннарның сорулгазы болуп турар.

Рейганның администрациязының өжегерээ тургускан моондактарынга чугаалажыышкыннарның буруузу-биле Төп Америкада тургустунуп келген айыылдыг байдалды таарыштыр чайладырынче чүткүлүн Никарагуаның эрге-чагыргалары чаңгыс эвес удаа илергейлеп келген деп, Нуэва Никарагуа агентство (АНН) демдеглээн. Ийи чурттарның аразынга чугаалажыышкыннар делегейниң ол районунуң айтырыгларын шиитпирлээриниң чугула аргазы болган туруп болур ийик. Ынчалзажок чугаалажыышкыннарны ылаптыг кылырынга белениң Вашингтон бадыткаап таварылгада, чүгле ынчаарда, чугаалажыышкыннар ам чедиишкинниг болур.

Рейганның администрациязының өжегерээ тургускан моондактарынга чугаалажыышкыннар ам безин таваржып турар. Сомосажы дээрбечилерниң дузазы-биле Никарагуага удур дерзии дайынны чорударынга акша-хөреңгилерни немей чарыгдаарын Ак бажың АКШ-тың конгрезинден чедип ап турар. Президент Рейган амгы үеде Никарагуага удур нүгүлдүг кампанияны хары угда өөскүткен.

Төп Американың бүгү айтырыгларын тайбың шиитпирлээри дээш, Никарагуаның национал айыыл чок чоруунга болгаш бүрүн эргезинге кыжаныышкынныг америк агрессияны соксадыры дээш демисежиринге республиканың быжыг шиитпирлиин чугаалажыышкыннарга бадыткаарын Никарагуаның делегациязынга дааскаиын АНН демдеглээн.

И. ГАНДИНИҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ДЕЛИ. (СЭТА). Америк боо-чепсекти Пакистанга хөйү-биле берип, Каттышкан Штаттар бодунуң шериглерин Индий океанның бассейнинге улам-на көвүдедир тургузуп турарынга Индия ханызы-биле дүвүреп турар деп, премьер-министр И. Ганди чурттуң парламентизиниң сессиязынга чугаазынга медеглээн.

Индияның премьер-министри Индира Ганди парламентиниң депутаттарының айтырыгларынга харылавышаан, АКШ-тан алган боо-чепсекти Пакистан амгы үеде Индия-биле кызыгаарларга тургузуп турар деп айыткан. «Ол чепсекти биске удур ажыглаар деп турарынга хамаарыштыр бисте кандыг-даа чигзиниишкин чок» деп, И. Ганди чугаалаан.

Х. АСАДТЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

ДАМАСК. (СЭТА). Чурттуң чепсектиг күштерин тургускан хүнден бээр ээлчеглиг оюн-биле холбаштыр Сирия Араб Республиканың президентизи Х. Асад сирий солдаттарга болгаш офицерлерге кыйгырыг кылган. Республиканың армиязы сирий улустуң эрге-ажыктарын мурнуку хевээр камгалап, империализмниң болгаш сионизмниң күштериниң айыылдыг планнарынга база хөделишкиннеринге ойтур шавыышкынны таварыштырып турар деп кыйгырыгда айыткан.

Эжелеткен бүгү араб девискээрлерин хостаарынче, эжелекчилерниң таптай баскан араб улустарының эргелерин катап тургузарынче угланган демиселди үргүлчүлээри дээш Сирия туржуп турар деп, Х. Асад демдеглээн.

Вашингтоннуң болгаш Тель-Авивтиң аразынга стратегтиг кады ажылдажылганы калбартканы араб улустарга чаа кыжаныышкын болуп турар деп, Х. Асад демдеглээн. Ливанның айыыл чок чоруун болгаш ол чуртка тайбыны камгалаар, байдалды экижидер талазы-биле ливан улуска Сирияның армиязы дузалап турар деп, ол айыткан.

ЛИВАНДА БАЙДАЛ

БЕЙРУТ. (СЭТА). Ливанның найысылалында байдал чоорту экижип турар. Хоорайны чоокка чедир-ле барыын болгаш чөөн секторлар кылдыр ийи чарып турган «ногаан шугумну» дургаар эрттирилгениң чаа пунктуларын ажыткан. Чазылбаан бомбаларны болгаш снарядтарны узуткаар талазы-биле улуг ажылдарны ол эрттирилге черлерин ажыдарынга чедир боттандырган. Моондактарны кудумчулардан болгаш шөлдерден база арыглаан. Бейрутка болгаш чурттуң өске-даа областарынга айыыл чок чорукту хандырар талазы-биле моон соңгаарты хемчеглерни боттандырарының айтырыгларын чазактың хуралынга чугаалажып көрген.

Ливанның эжелеткен мурнуу талакы районнарында израиль эжелекчилерге удур согуушкуннарны ливан патриоттар күштелдирип турар. Интервентилерге удур чедиишкинниг элээн каш халдаашкыннарны партизаннар кылган. Сарафанд, Газие суурларының болгаш Набатия хоорайның районнарынга партизаннар дайзынның механизастыг шериглеринче халдаашкыннарны кылган болгаш элээн каш израиль эжелекчилерни өлүрген, балыглаан.

Ливандан дыннаткан медээлерни ёзугаар алырга, ол чурттуң мурнуу районнарының чурттакчыларынга удур шаажылалдыг үүлгедиглерни израиль шериглер сөөлгү үеде улам калбарткан. Олар Тир хоорайның далай өртээлин хаапкан болгаш балыкчыларның хемелер база бичии суднолар-биле далайже баарын хораан. Айн аль-Хильвада палестин дескеннерниң лагеринге 30 тайбың кижилерни израиль эжелекчилер тудуп хорулаан.

ОЛИМПИАДА—84-ТЕ

Лос-Анджелесте чайгы Олимпиада—84-те ССРЭ-ниң, ГДР-ниң болгаш социалистиг өске-даа чурттарның командалары киришпээнинден маргылдааларның көскү эвес, чидиг эвези-биле көрүкчүлерниң-даа, специалистерниң-даа база спортчуларның боттарының-даа сеткилинге четпейн турар. Сураглыг тренерлер, спортчулар, парлалга, радио, телевидение ындыг түңнелге кээп турар. ССРЭ-ниң, ГДР-ниң болгаш Кубаның эң шыырак командалары чокта, чижээлээрге, «Нью-Йорк таймстың» бижээни-биле АКШ-тың спортчулары XXIII Олимпий Оюннарынга мурнуку олуургада болур ужурлуг. Шынап-ла, ам безин Лос-Анджелесте, АКШ-тың бирги чери дээш ажык маргылдааларда ышкаш, америк спортчулар баштап турар. Алдын медальдарны олар чиги-биле чаалап ап турарлар. 27 дээди шаңналдардан 16 комплектини АКШ-тың спортчуларынга тывыскан. Олар оон-даа хөйнү ап болур турган, ынчалза-даа, чижээлээрге, аар атлетикага америк атлеттер чедиишкин чок ойнаан.

Маргылдааның ээлеринге судьялар база дузалажып турар. Америк агентство ЮПИ-ниң бижээнинден алырга, Австралияның командазының удуртукчулары сугга эштиринге Роуди Гейнстиң (АКШ) тиилелгезинге чигзиниишкинни кылып, удурланыышкынны чарлаан. Ол америк спортчу 100 метрге хостуг стиль-биле сугга эштиринге Австрали Марк Стоквеллди 0,44 секундага мурнаан.

Австралижилерниң саналы-биле алырга, оларга өске специалистер база каттыжып турар, Гейнс маргылдааның дүрүмүн үрээн, бижип турары-биле алырга, ол «ужугар старттыг» кылган. Азы өске спортчулар (ооң удурланыкчылары) туружундан сугже шураан, америк спортчу Гейнс халывышаан келгеш, шурай берген.

Лос-Анджелеске мени уптээни ол-дур, деп австрали спортчу Стоквелл чугаалаан. Ол дээрге—шынчы эвес оюн-дур. Судьялар фальстрат чарлаар боор деп идегеп турдум. Тиилелгени чедип алыры-биле америк спортчулар кандыг-даа арганы кылып болур, доктааттынган дүрүмнерни безин өскертип болур дээр болза, шын эвес-тир. Америк спортчу Гейнс шынчы эвес ойнааның «Канберра таймс» деп австрали солун бижээн.

КУР-нуң болгаш Японияның дуржулгалыг шилиндек командаларын гимнастикага (эр улус) АКШ-тың спортчулары тиилеп, оларның алганы бедик түңнелдерни, баллдарны ында чигзиниип, саналдар чаңгыс аай болбайн турар.

Лос-Анджелесте үш хүн маргылдааларынга 10 комплект шаңналдарның чедизи—америк спортчуларда. Ол хиреде, чаңгыс-даа чемпион тергиин түңнелди көргүспээн, мурнундагы көргүзүглери арткан.

100 метрге ооргазынга эштиринге тиилээн Тереза Эндрюс 1.02,55 үени көргүскен. Азы Москва Олимпиадазынга Рика Райништиң (ГДР) тургусканы делегей рекордунга 2 секунда четпээн. Аар атлетикага 60 килограмм деңзиниң категориязынга Чэнь Вэйцян (КУР)—282,5 килограммны көдүргеш чемпион болган. Ол талазы биле делегей рекорду 315 килограмм болгай (болгар спортчу Стефан Топуров). Итали спортчулардан баштайгы «алдынны» Лучано Джованетти траншей стендизинге боолаарынга (192 санныг) алган.

Лос-Анджелеске спортчулар маргылдааларга киржиринге, стартарга белеткениринге, ылаңгыя аалчыларга белен эвес. Хостуг хүрешке япон мөге Такаданың чугаалааны, спортчу эки белеткелдиг, тура-соруктуг болуру берге-дир, олимпийжи суурлар кырында үргүлчү долганып турар вертолеттар, коридорда ыткыр чугаалажып турар полицейжилер удуурунга кончуг, шаптыктаар-дыр. Индияның спортчулары—сураглыг хоккейстер каш удаа удурланыышкынны чарлаан. АКШ-тың командазы-биле оюн үезинде провокациялар, Малайзияның шилиндек командазы-биле оюнну база шын эвес судьялаан. Чүгле чаңгыс хоккейстер командазы-биле «таварылгалар» мындыг...

Стадионнарның болгаш олимпийжи суурнуң херимнериниң артында байдал оожум эвес. Уптээшкиннер, шош-содаа. Лос-Анджелестиң мурнуу чүгүнде бир районунга швед 2 туристи эттеп кааш, уптеп алгаш барган: олар автобузун салчапкаш, хоорайның «айыылдыг» районунче чоруй барган болганнар.

АВСТРИЯ. Клагенфурт хоорайдан ырак эвесте, чурттуң чурумалдыг хөлдериниң бирээзи — Вертер-Зениң эриинде ажык дээр адаанда музейни «Минимундус» («Делегейни мында көргүскен») деп адаан. Ында ийи гектар чартыктан бичии-ле хөй шөлде делегейниң янзы-бүрү чурттарындан алдарлыг архитектуралыг тудугларның хөй санныг майыктарын делгеп көргүскен. Чижээ, Индияның Агра хоорайында Тадж-Махалдың мавзолейлериниң, Эйфелева суургазының, Парижте тиилелге эжииниң, Сиднейде опера театрының, Японияның Осака хоорайында шивээ-хериминиң, Египетте Абу-Симбел хүрээзиниң майыктары бар.

Музейни ажыткандан бээр бо чылын 25 чыл болур. Юбилейлиг чылында ук музей сес миллион көрүкчүлерни манап, хүлээп алыр.

ЧУРУКТА: музей девискээриниң ниити хевири.

Д. ФАДЕЕВТИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

АК-БЕДИК

Бедик сыннар бедии-даа бол
Меңги харлар сиртинде чок.
Шугул шуургаи
дуржоктангаш,
Шуглак-эчээн
дескештирбес.
Шиви, пөштүг эзимнерин
Шиник, каазын
көөргеткензиг,
Чиргилчиннер эштип ааган
Чикти куду чаржып бадар.
Киш-кулаа, көк-кат дээштии,
Чигирзиш дээр үнүштерин
Сыптарын ам хөндүрүпкен—
Чылыг чайның дүшкени бо.
Шала күскээр сенээ келгеш,
Чалым баары кезек пөште
Эргим ачам тураскаалы —
Эрги одаа мени кый дээр.
Сыннар ажыр ужугуп кээр
Сыыннар үнүн дыңнап ора,
Амыргамны хынап көргеш,
Арай далаш үженир мен.
Боом чамнын үзеп ора,
Бодалдарга алзыптар мен:
— Чеже чылда туруп келген
Черим каазы — сыным боор,
сен?!
Археологтар, геологтар
Артын, иштиң шинчип
каапкан.
Чогум кандыг
байлактарлыын
Чоорту тода билдине бээр.
Альпыларже көрүпкензиг,
Ак-Бедик, чоргаар тур сен.
Төөгүчүнүн дептеринге
Төөгүн кирер хүнү үнер.
Ынчан бистер база чаштар
Ыдык, чаагай сени адап,
Алдаржыдып, үнелээр бис.
Амдыызында, менди-чаагай!

М. ДОРЖУ.

КИРГЕН ААЛЧЫ

Хонук черден сунуп келген аалчы туржук,
Кожа кыштаг улустары өгге кирер;
«Аалга келген — аяк эрин ызырар...» дээш,
Аккыр, сарыг шайы баштаан чеми мурнаар.
Үнгеш, кирген кижилерни өгде ээлер
Үргүлчү-ле аш деп кайын санаарыл аан;
Тыва чоннун сагыш човаар, экииргээнден
Тыптып болгаш дамчып келген хүндүлел боор.
Аалдын эр, кыс ээлеринин мөзү-чаңы
Адышта дег, моортан тода билдингилээр;
«Кайгал эр-дир, чугаа-соокту...» дижип мактаар,
«...Харам кадай — өгнүң чуду» дижип бактаар...

М. ӨЛЧЕЙ-ООЛ.

СОРУК КИИРЕР АЯЛГАЛАР

Найысылалдың кудумчуларын, Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгын, ооң Ногаан театрын байырлал шинчи киир каастап каан. В. И. Лениннин «Уран чүүл чоннуу болур» деп кайгамчык сөстерин көскү черле аскан. Совет Тываның 40 чылынга тураскааткан улусчу чогаадылга фестивалының үшкү ээлчээнин көрүлдезин эрттирериңге белеткенгени ол. Аңаа сес чүс ажыг бот-тывызыгыр артистер киришкен. Оларның аразында мындыг улуг шылгалдага бир дугаар киржип турар анныктар-даа, арга-дуржулгалыг хоочуннар-даа бар.

Фестиваль байырлалдыбиле ажыттынган соонда байтайгажылар концерт көргүзүглерин эгелээн. Оларның аразында алдан ажып чедеп хар чоокшулай берген хоочуннар Салчак Шөмбүл, Салчак Сыйлаан-оол, Хомушку Идамчап болгаш өскелер-даа бызаанчыга тыва ырларның аялгаларын мергежилдиг, тура-соруктуг ойнааның көрүкчүлер сонуургаан, жюри оларга багай эвес үнелелди берген.

Оларның бирээзи хоочуп бот-тывызыгыр артист Хомушкуну таныыр мен. Шимченгир, хөглүг, угааныг, ак сеткилдиг кижи. Идамчап Сүрүңовичиниң хары ам алдан чеди, ооң арнында, хавааңда ханы сыгыглар немешкен боордаи башка аажы-чаңы аныяксыг хевээр.

Хомушкунуң кылып билбес чүвези чок, ёзулуг-ла алдын холдуг шеверлерге хамааржыр. Ооң кол мергежили механизатор, дарган. Тээлиниң МТС-зинге, «Тээли», «Мурнакчы» совхозтарга трактористеп, дарганнап, дыка хөй чылдарда эки ажылдап, шаңнадып-мактадып чораан. Мырыңай 63 харлыынга чедир ынак хереэн уламчылаан. Чазаныр ыңга, дарганнаарынга, угулзалап сиилбирлээринге ол аныяандан хандыкшып, ёзулуг мастер болу бергей, ынчангаш ажылдан хостуг үезинин хөй нуруузун сеткилинге таарышкан мергежилинге тураскааткан.

Автомашиналарны, тракторларны, кодээ ажыл-агый машиналарын септээринге чылдың-на идепкейлиг киржип турган, бо техникаларның шуптузун эки билир. Чазаныры база магалыг. Соңга, рамя, эжиктен эгелээш стол, шкафтарга чедир мебель аймаан кылыр. Совхозтарның тудуун сайзырадырынга, тудугжуларны белеткээринге үлүүн база киирген.

Идамчап Сүрүңовичиниң сагыш-сеткилинден бердинген бир мергежили тыва хөгжүм херекселдери кылыры болур. Бызаанчыны, игилди, допшулуурну, демир-хомусту ол кончуг эки кылып билир.

— Оларның чүгле даштыкы хевирин каас-коя, көрүштүг кылырында эвес, эң-не кол чүве үнүнүн эткир болурунда— деп, мастер чугаалаар. Ынчангаш кайы-бир тыва хөгжүм херекселин кылганда ооң үнүнүң эткирин экижидер дээш доктаамал сагыш салып чоруур, ону чедип ап-даа турар.

Хөгжүм херекселдери кылыр кижи нотаны, янзы-бүрү ырларның аялгаларын билбес болза хоржок, оон башка ооң үнниериниң шынарын билири, ону сайзырангайжыдары берге болгай.

Идамчап Сүрүңович бежен чылдарның эгезинден бээр район, область, республика, зона фестивальдарынга, көрүлделеринге хөй удаа киржип, бызаанчыга тыва улустуң ырларының аялгаларын мергежилдии-биле күүсеткеш, элээн каш катап лауреат, дипломант болган.

Бүгү-эвилелдиң улусчу чогаадылга фестивалы 1973 чылда болуп эрткен. Аңаа идепкейлиг киржири-биле бот-тывызыгыр артист белеткелди хынамчалыг чорудуп келген. Кандыг-даа ажылга кызымак, орта бердинген болурга эки түңнелдерни бээр болгай. Хомушку республика, зона көрүлдезинге тергиидээш, түңнел концертке киржир эргени алган.

Совет Эвилелиниң булуң бүрүзүнден хөй националдыг улустарның төлээлери үш муң ажыг кижи Москвага чедип келген, оларның-биле Тываның бот-тывызыгыр артистери таныжып, боттарының республиказының ажыл-ижин, амыдыралын, национал хевирлиг социалистиг утка-шынарлыг уран чүүлүн таныштырып турганнар. Орта шилилге база шыырак болган, ынчалза-даа тыва номерлерниң күүселдези негелдеге дүүшкен. Съездилер Ордузунга болган түңнел концертке Мөңгүн-Тайганың ыраажызы Хертек Мыйзоң «Бай-ла Хемчиим» деп ырны ырлаарга, ону бызаанчы-биле үдээр хүндүлүг болгаш харыысалгалыг даалга И. С. Хомушкуга онаашкан. Бердинген онаалданы олар тергиин эки күүсеткеш, фестивальдың лауреады деп бедик атты чедип алганнар.

— Совет Эвилелиниң хөй националдыг улустарының төлээлекчилери-биле кады Съездилер Ордузунга концертке ойнап, тыва чонну төлээлеп, ооң хөгжүмнүң херекселдерин база ырларын оларга таныштырар улуг аас-кежии меңээ таварышкан. Ол дээрге бөдүүн кижи дугайында Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың сагыш човаашкынының ачызында боттанган, ол дээш өөрүшкүмнү илередип чоруур мен—деп, Идамчап Сүрүңович чугаалап орар.

Демир-хомусту кылыры белен эвес ажыл дээрзин дарган болгаш хөгжүмчү бистерге тайылбырлады. Хомустарның эдери чаңгыс аай кайы-бир потага таарыштырган болур, оон башка ыры ойнаарга ооң аялгазы аңгы-аңгы болу бээр. Ынчангаш ону кылыры элээн күштүг, мергежилдиг негээр. Ажылдап келген үезиниң дургузунда дыка хөй демир-хомусту бот-тывызыгыр уран чүүл коллективтеринге, хуу кижилерге ол кылып берген. Оларның иштинден эвээш эвес хомус ансамбльдери, ийи-чаңгыс кижилер ,көрүлделерге, фестивальдарга шаңнадып, мактадып тургулаан. Бай-Тайганың хомусчулар ансамбли Новосибирскиге, Иркутскиге болгаш өске-даа хоорайларга эрткен зона көрүлделеринге шаңналдыг черлерни алганы дарганның кылган ажылының эки шынарлыын көргүзүп турар.

Республиканың ажылчы чоннары Совет Тываның 40 чылынга ажыл-агый болгаш культура тургузуушкунунга чедиишкиннерлиг ужуражыр дээш ажылды калбартып чоруткан. Профессионал артистерден эгелээш бот-тывызыгыр уран чүүл коллективтеринге чедир Совет эрге-чагырганың чылдарында уран чүүл талазы-биле чедип алган бурунгаар депшилгезин көргүскен солун программалыг концерттерни белеткеп турар. Хомус ансамбльдерин тургузарынга демир-хомустар чугула херек, ону чагыг ёзугаар дарган кылып турар. Сөөлгү үеде республиканың хөгжүм-шии театрының, «Саян» ансамблиниң, Тес-Хем, Эрзин, Мөңгүн-Тайга районнарның болгаш өске-даа коллективтерниң чагыгларын күүсеткен, ону кылырын амдаа уламчылавышаан.

Идамчап Сүрүңович хомус кылыр шевер талантызын аныяктарга дамчыдып бээр дээш доктаамал кичээнгейни салып келген. Ооң түңнелинде Ак-Довуракта Александр Салчак, «Барлык» совхозта Хомушку Биче-оол, Шуйда Хертек Очур-оол, Тээлиде Салчак Кызыл-оол болгаш өске-даа шевер кижилерни тыва хөгжүм херекселдери кылырынга өөреткен, олар башкызының ёзулуг салгакчылары болурун кылган ажылдары херечилеп турар.

Арга-дуржулгалыг дарган болгаш хөгжүмчү назы-хары улгатса-даа бодунуң ынак херээнге хандыкшылын биче-даа суларатпаан.

— Ыры, хөгжүм кандыг-даа үеде кижиниң сорук киирер, хей-аъдын көдүрер. Мээң кылганым тыва хөгжүм херекселдеринге ойнаан аялгалар мени күш-ажылче улам сорук киирип чоруур, ынчангаш ам-даа чонумга бараан болуп ажылдап, чурттаар мен — деп, ол чугаалаар.

Чоруунар чогузун, Идамчап Сүрүңович.

Т. ХЕРТЕК.

КАЯА, ЧҮҮ БОЛУРУЛ?

Культураның болгаш дыштанылганың Н. Гастелло аттыг парыгынга:

4—5-те, 19 шакта — танцы шөлүнге дыштанылга кежээлери.

5-те, 10 шакта —Ногаан театрга СТО агитбригадаларының конкурузу.

«Херел» спорт залга:

4—5-те, 10 шакта — Стол теннизинге республиканың бирги чери дээш спорт ниитилелдериниң командаларының маргылдаазы.

Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионга:

4-те, 18 шакта—Кызылдың «Динамо» болгаш «Енисей» командаларының ужуражылгазы.

ТВ

АВГУСТ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — «Үе». 8.40 — Эртенги гимнастика. 8.55 — Концерт. 9.25 — Хөй эки бараанар дээш. 9.55 — «Спортлотонуң» 31-ги тиражы. 10.05 — «ТАСС уполномочен заявить». Уран-чечен телефильмниң 5-ки сериязы. 11.10 — Чүнү номчуурул. 11.55 — Билир сен бе, эш... 12.55 — Чаа документалдыг фильм. 13.25 —Теleклуб. «Москвичка». 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Тележурнал. 15.25 —Чурукчулар дугайында дамчыдылга. 15.55 — «Эш ыры». 16.40 — Политиктиг тайылбырлакчы В. П. Бекетовтуң беседазы. 17.10 — Мультфильм. 17.30 — «Дириг амытаннар амыдыралы». 18.30 — Чаа документалдыг фильм. 19.25 — Фильм-шии. 21.00 — «Үе». 21.35 — Концерт. 22.25 — Телемедээлер. 22.35—23.30 — Концерт.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Күш-культуржуларга сүмелер. 8.30 — Демир-оруктуң хүнүнге уткуштур дамчыдылга. 9.05 — Гимнастика. 9.35 — Музыкалыг дамчыдылга. 10.05 — Кижи. Чер. Өртемчей. 10.50 —Фильм-шии. 12.20— «Аян-чорукчулар клуву». 13.20 — Ленинградтың телестудиязының программазы. 15.00 — Мультфильмнер. 15.30 — Мурнуу-Урал демир-оруунуң ажылдакчылары-биле ужуражылга. 17.25 — «Бистиң өнүктеривистиң чаа чүүлдери». 17.50 — Фильм-концерт. 18.45 — «Музыка киоскузу». 19.15 — «Кадыкшыл». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 —Делегейде болуушкуннар дугайында допчулал. 20.30 —Боодалгага ССРЭ чемпионады. 21.00 — «Үе». 21.35—00.00 — «Ишите женщину». Уран-чечен телефильмниң 1-ги, 2-ги сериялары.

Редактор В. С. ШАРАВИИ.

ХҮН БОЛГАШ ЧААШКЫН

(АВСТРАЛИЯНЫҢ БУРУНГУ ЧУРТТАКЧЫЛАРЫНЫҢ ТООЛЧУРГУ ЧУГААЗЫ)

Шаг-шаанда Курбусту ынчаар ачылыг-буянныг ийи кончуг чаяаннар чурттап чораан чүвең иргин. Эрин—Лойна азы Хүн дээр, кызын— Калья азы Чаашкын дээр.

Дээрге-даа, черге-даа чоруурга, оларга деңнежипки дег буянныглар тывылбас турган. Хүн биле Чаашкын хамык чүве бүрүзүнге чоруу чогузун, үүлези бүтсүн деп-ле чалбарып чорааннар.

Чаашкынның сүнезинин болур Калья бир катап дыка бедик орандан чердиве кайгай берген. Кан-халынга алыскан чер тигленгилеп, күурартыр кадып, кедергей ондаанын көргеш, ыглап бадырыпкан. Кальяның карактарындан төктүп баткан чаштары суггур чаашкын болуп, хуула бергеш, оңгул-чиңгилди долуп, оон ынай шыналарны, ховуларны, арга-арыгларны болгаш чер кырында хамык-ла чүвени хөме алы берген. Күурарган чер база катап чиңгир-ногаан апарган.

Бир чамдыкта Кальяның карактарының чаштары кудуушкун болуп хуулгаштың, хемнер болгаш хөлдер эриин ажыр долуп, орнунга таварышкан шыналаларны, аяннарны база мыгылдарны үер-чайы-биле хөме алы бээр апарган, оон турржук черниң чериге кайнаар-даа агып батпас мөөң болу берген.

Ачылыг сүне Калья ыглаарсыктарын соксады каапарга. Лойна азы Хүн сүне чазыкчаагай каттырыкнай бээр болгаш черниң кыры чоорту кургап эгелээр чүвең иргин.

Чырык чер кырында үнүп турар үнүштер, чурттап турар дириг амытаннар Хүннүң чазык хүлүмзүрүүнге, Чаашкынның суггаттыг чажынга амырап-таалаар болгаш олар мышкаш авыралдыг чаяаннар чогун биле бергеннер. Хүн биле Чаашкын бот-боттарының ачы-буянын олчуп-солчуп тургаш, чер кырында хамык-ла чүвелерге амы-тынны чаяаптар күчүтеннер болу берген чүвең иргин.

Хүн чаячының каттырааннаан арын-шырайын, Чаашкын чаячының ыглаан-сыктаан аажы-чаңын чер кырында чурттаан кижилер үргүлчү көрүп албас болу берген. Калья ыглай бээрге, Лойна мунгарай бээр апарган. Бир чамдыкта чаашкын үезинде кара булуттуң ындындан хүннүң херели хеп-хенертен көстү база бергилээр. Хүн чаячының хереелдери Чаашкын чаячының мөңгүнелчек чаштарынга кээп шона каапарга, кедергей ойза челээш соргакталы бергилээр болдур ийин.

Шынап ам, Хүн биле Чаашкын шаг-шаанда Курбуструга көстүп келгенинден эгелээш, кижилерге база бир кайгамчык байлакты хайырлап чоруур апарганнар, ол байлактың адын чараш дээр ийин.

Орузундан очулдурган
М. КЕНИН-ЛОПСАН.

ШАҢНАЛ АКША АЛГАШ...

Шоодуг

Байырлал бүдүүзүнде ажылдап турарывыс тудуг эргелелинде местком даргазы Саарбай халып келгеш, биске бүдүү сымыраны каапкан:

— Квартал түннелин үндүрдүвүс. Эки ажылдаан-дыр силер, оолдар. Шаннанга киирип кагдывыс. Чүнү шилип аар силер, оолдар. Хүндүлел бижик бе, азы акша бе?

Кады ажылдап турарывыс бистиң эң улуувус Калзаң ашак: «Уругларым тураскаал кылдыр көрүп чоруур ыйнаан, бээр чүве болза, ол хүндүлелдиг бижиин ап көрейн, оолдарым» дээн.

Бис ийи акшазын-на чооглап көрээли дишкен бис. «Сөглээн сөс — керткен ыяш». Байырлал хүнүнде Калзаң ашак Хүндүлел бижиин, а бис — 10 — 10 акша ап үнген бис. Чоннаада-ла бо Чудуруктуң тыппазы бар эвес: «Ажылдаанывысдаа эки, акша-төгерик-биле-даа шаңнаткан улус-тур бис, демдеглей каапталы» деп, алаң кылып туруп берген. Оон көгүлдезинге алзып, арага садыы баргаш, бир шил водка алган бис.

Арагавыс орту кирип чорда чугаа-соодувус үнүп келген: «Бо Калзаң ашактың хыныр деп чүвезин көрем. Акша-даа алырга, бисти дөмей-ле дойлап кааптар дээш, өжегээр бижик алганы ол-дур. Оон башка бистиң-биле са хөөрежип орбас бе» деп, ону чектеп-даа шаанга кирдивис.

Аксывыс изий берген. Оон чоруткаш база бир шилди алдывыс. Ону төндүр ишпейн чыда-ла, тең-түң туруп чорутканывыс бакка-сокка билир-дир мен. Орукка машина-ла дозуп турган хире бис... Автобус-даа халып келген ышкаш. Соңгахаалга-даа билдинмес, мунгаш-ла кара чүве, чиктиг автобус болчук...

Дүне оттуп кээримге, соогу-даа хөлчок. Чанымда кижи-даа бар. «Бажыңымда харын-даа канчап чедип келген кижи боор мен» —дээш, бүдүү суйбап көөрүмге, кадыг-кудуу-ла кончуг. Серт дээш тура халып келдим. Чудурук-биле хойгажып алган, ээриктер сергедир черде чыдыр бис. Өске автобус дозуп алганывыс ол чүве-дир...

Шаңнал акшавыстың ааты-даа улуг-ла болган. Ээриктер сергедир черге хонгаш, ийилээн акшаны-даа төлеп үндүвүс. Чыл түңнелинде алыр ужурлуг он үш дугаар дижири шаңнал акшавысты ында казыттывыс, күзүн кат, тооруу ойунде алыр ужурлуг шөлээвисти база аткаар тыртып каапты. Мээң мырыңай эргиининге теп алган турганым, алыр ужурлуг чаа бажыңымны дараазынче соңгаарлатткан.

Бо таварылганың соонда дыка-ла бодандывыс. Ам шаңнал акша-даа, хүндүлел бижик-даа алыр чүве апарза, ону «чуур» деп чүве маңаа-ла калзынам.

А. БЕГЗИН-ООЛ.

агаар

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр, чамдык районнарга биче чаъстаар, соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 7—12 метр.

Дүне 8—12 градус, хүндүс 20—25, чамдык черлерге 15—20 градус.

Кызылга биче чаъстаар, соңгу-барыын чүктен хаттың дүргени секундада 10—12 метр. Дүне 10—12 градус, хүндүс 19—20 градус.

КҮСКЕ, ИНЕК...

(Азия улустарының календары)

Азияның хөй-хөй чурттарында он ийи «дириг амытаннар» эргилдезиниң календары шаг шаандан нептерээн. Ол эргилде бойдустуң чаяаны үш болуушкунга үндезилеттинген: Айның черни долгандыр бир ай дургузунда эргилери, Черниң эргилдези болгаш Юпитерниң Хүннү долганыры. Эрте-бурунгунуң астрономнары —Юпитерниң долу эргилдези 12 чыл дургузунда болур деп шинчилээннер (амгы үеде ооң ылаптыг тодараттынган үези 11,862 чыл).

Эргилдениң бо календарын Төп Азияның көшкүн улустары чогаадып тургускан хире болуп турар. Чүге дээрге, оларның амыдыралының аайы ындыг. Көшкүн кижилер өглүг кожуп чорааш, өөнүң дүндүүн өттүр дээрни хайгаарап, улуг, биче сылдыстарның шимчээшкинин хире-шаа-биле сонуургап чораан, өгнүң ыналары хүн-дүнниң үе-шагын айтырынга, чүктерниң үг-шиин тыварынга дузалаар турган. Ынчангаш өг бүрүзү «планетария» апарган.

Эртемден аян-чорукчулар Ф. Врангель, П. Чихачев, Г. Мозер болгаш өскелер-даа көшкүн амыдыралдыглар чажындан тура онзагай дыннаачал, караа көскү кижилер дээрзин эвээш эвес удаа демдеглеп турар. Кольманы шинчилеп чораан Врангель бир якут кижиге ужуражырга, мынча дээн:

— Дээрде бир-ле улуг көк сылдыс бар, өске бичии сылдыстарны ол сыырыпкаш, оон үндүр дүпкүрүп турганын каш-даа катап эскерген мен— деп чугаалаан. Бо дээрге, көшкүн кижи Юпитер сылдыстың эдеричилериниң туттуруп турганын аңаа карак-биле көрүп турганы болур.

Чыл эргилдезиниң ол календарын бурунгу астрономнар чүү чүвеге үндезилеп чогааткаңыл? Олар Юпитер сылдыстың бодунуң долу эргилдезин 30—30 градус 12 дең кезекке үлепкеш, ооң түңү — чаңгыс санны чыл кылдыр тодараткан. Ол чыл бүрүзүнге моон адаанда дириг амытаннарның аттарын дес дараалаштыр тывыскан:

1. Күске.
2. Инек.
3. Пар.
4. Тоолай.
5. Улу.
6. Чылан.
7. Аът.
8. Хой.
9. Сарбашкын.
10. Дагаа.
11. Ыт.
12. Хаван.

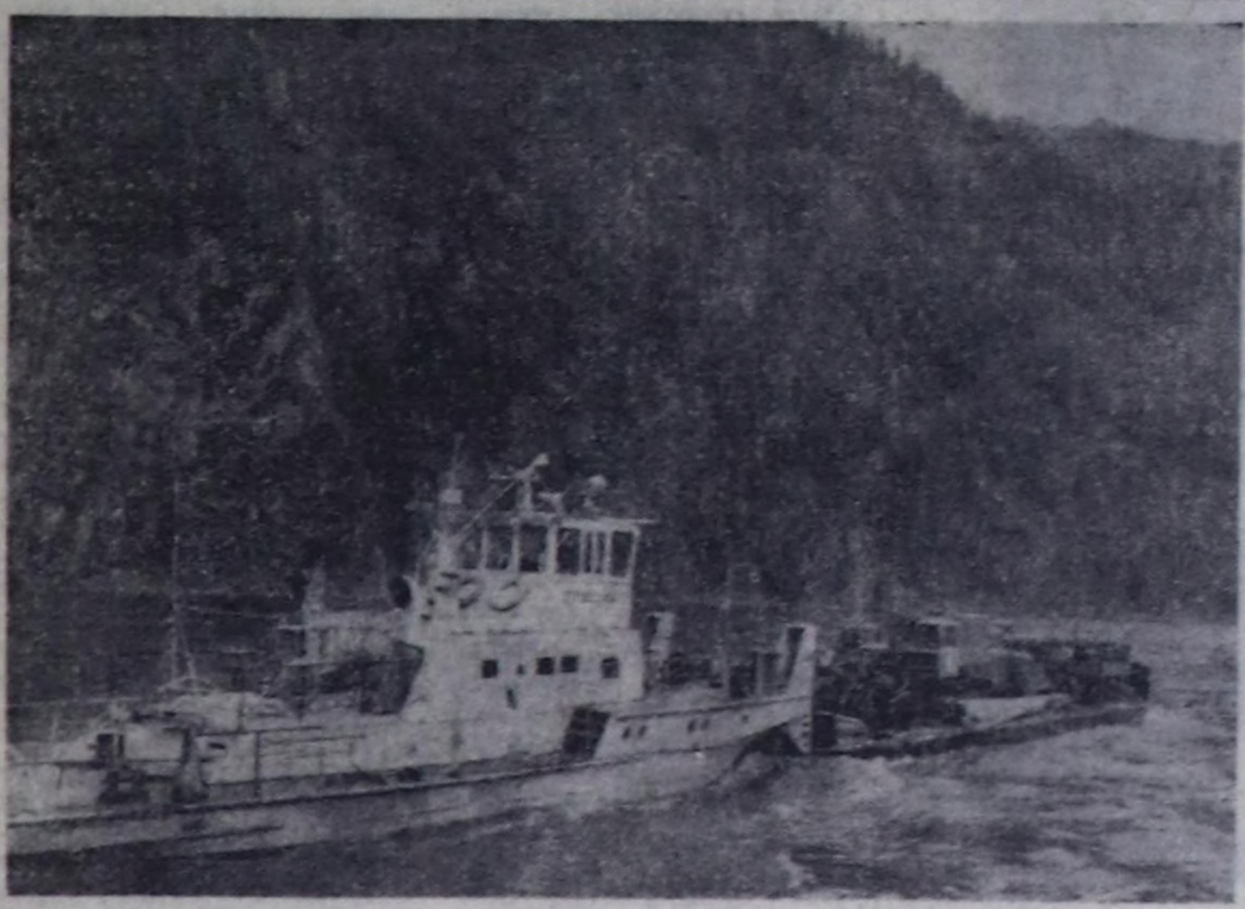
Шак мындыг 12 «дириг амытаннарның» чыл эргилделиг календары тывылган.

Бо календарны амыдыралга ажыглаары бөдүүн. Чижээлээрге, төрээн чылының адын билип алыксаар дизе: төрүттүнген чылындан 3 санны казааш, артканын 12 санга үлептер; үлеттинмейн арткан сан үстүнде таблицаның дес-дараалаан дугаарын айтып келир, сан кандыг амытанның адынга таварышканыл, ол төрээн чылының ады. Бир эвес төрүттүнген чылы артпас үлеттинер болза, ол 12 дугаар — хаван чылы болур.

Чөөн болгаш Мурнуу-Чөөн Азияның улустарында 60 чыл эргилделиг календарь нептерээн XIX вектиң төнчүзүнге, XX вектиң эгезинге чедир кара чаңгыс календарь ол болуп турган болгаш ам-даа делгерецгей хевээр.

60 чыл эргилделиг календарьны кыдат астрономнар чыл санаашкынынга будулгаазын болбазын дээш чогааткан. Ооң үндезининге Сатурн сылдыстың ийи катап эргилдезин 60 чыл кылдыр санааш, ону Юпитерниң беш катап эргилдезинге деңнээш, боттарының өртемчей шинчилел көрүлдезиниң философиязы — бойдус «беш чүүлден» бүткен, ол дээрге —ыяш, от, металл, суг болгаш чер болур, олар беш өңнүг: көк, кызыл, сарыг, ак, кара —дээрзинге дүүштүрген. Ынчангаш, 60 чыл эргилдезинде демги он ийи «дириг амытаннар» эргилдези беш катап болур, а ол эргилделериниң кайызында чогуур чыл таварышканын будавазы-биле «дириг амытан» чылынга беш эргилдениң беш өңүн тус-тус немей адаан.

В. ЦЫБУЛЬСКИЙ,
география эртемнериниң доктору, профессор.

Тываның делгемнеринде.

ШЫДЫРАА БОДАЛГАЗЫ

Ак тала эгелээш, дөрт кош соонда матка олуртур.

СОНУУРГАКТАРГА

КЫРЫЫРЫН КАНЧАП ООЖУМНАДЫРЫЛ

Деңзи чок апаар байдал организмниң кырыырын 10—15 хуу чедир оожумнадыптар деп түңнелди АКШ-та Эймстиң эртем-шинчилел төвүнүң специалистери үндүрген. Ындыг түңнелди космоска ужудуушкуннарны шинчилеп база сээктер болгаш хээкчилерге кылган дуржулгаларны кылганының соонда олар үндүрген. Нейробиология талазы-биле специалист Мигельдиң санап турары-биле алырга, кижилер космос делгеминге ур үеде ужудуп турган, кислород болгаш аъш-чемни черге турганындан эвээшти ажыглаар, кижи черге бойдустун базыышкынын ажып эртер дээш ажыглаар калорийниң үштүн бир кезиин чарыгдап турар. Ынчангаш кижиниң чамдык органнарының, ылангыя чүректи эоте кырыыр чоруун саададын болур арга бар деп, ол санап турар. Ынчалза-даа кижилер дөмей-ле мөңге чурттавас дээрзин Мигель айыткан.

УЗУН НАЗЫННЫҢ ЧАЖЫДЫ

Африкада Зимбабвениң эң узун назылыг чурттакчызы Нотаму Каераера 138 харлаан. Оон чугаазы-биле алырга, караанын көскүзү мурнундаагызынга четпес-даа болза, оон угааны, чүве утпазы кандыгдаа аныяк оолдардан дээре. Каераера 1845 чылда Малавиге төрүттүнген, 80 чыл бурунгаар ажыл дилеп, Зимбабвеге келгеш, ол хевээр аңаа чурттай берген. Чүс чыл бурунгаар болгулаан болуушкуннарны, бодунуң ужуражып, аралажып элержип турганы кижилерни бирден бирээ чокка чугаалап орар. Ам безин уругларының уругларының уругларының 25 уруглары ону кээргээш, чүве кылдырбас боорга, аңаа аажок хорадаар. Узун назынның чажыды — доктаамал күш-ажылда болгаш араганы шуут ишпезинде деп, ол санап турар.

ХОВАР КЕЗИИШКИН

АКШ-тың Миннеополис университединиң клиниказынга чоокта чаа делегейде эң баштайгы чилиг солуушкунунуң кезиишкинин кылган. Ону хан агарар лейнемия деп аарыгдан качыгдап чораан 12 харлыг оолга кылган. Чилигни инфаркт аарыгдан өлген оон адазының чилиин алгаш солаан. Ол чилигни солуй кезиишкинге ажыглаар мурнунда доңуруп каан турган дээрзин Ассошиейтед пресс агентизи дыңнаткан.

ЧАА ШЫНАРЛЫГ ХЛЕБТЕР

Чехословакияның бир чурттакчызынга онаалтыр чыл дургузунда чемге ажыглап турар хлеб-булочказын арыг далганга шилчидерге 104 килограмм болуп турар. Ынчалза-даа херек кырында оон 10 кезээн үндүр октап турар. Ол чугула аъш-чемни камнаар сорулга-биле ол чуртта сөөлгү чылдарда катпас, чаа шынарлыг хлебтерни бүдүрүп эгелээн. Ол дээрге, беш хонукта бодунуң амданныг шынарларын чидирбес «чех булочка» болгаш үжен хонукта катпас, баксыравас тускай кара хлеб болур.

СОЛУННАРДАН.

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ САДЫЫ

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ САДЫЫ даргазында мергежилдиг кижилерни ажылче дүрген чалап турар: кассирлер, садыгжылар, экспедиторлар, улуг кассирлер.

Ажыл төлевири кылганың барымдаалаар, чыл түңнелдери-биле шаңнал акша бээр.

Садыг чериниң адрези: Октябрь кудумчузу, бажың № 29, аъш-чем садыы, кадрлар килдизи, телефон № 2-54-36.

КИНО

АВГУСТ 4-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Король джунглей» (2 сериязы) 9.30, 12.10, 15.00, 17.40, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Прерия» 9.30, 12.50. Чаа киночыындылар 11.20. «Женатый холостяк» 16.50, 18.40. «Возвращение с орбиты Д-3» 14.50, 20.30 (уазткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Парк» 16.50, «Цыганское счастье» 15.00, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Собака Баскервилей» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 (уазткан) шактарда.

Редакцияның адрези: 667000 Кызыл. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу бажын № 3 Телефоннары: редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң -20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45 солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солун неделяда 6 катап үнер.

Чагыг № 2019.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1; ТС—01538.